

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

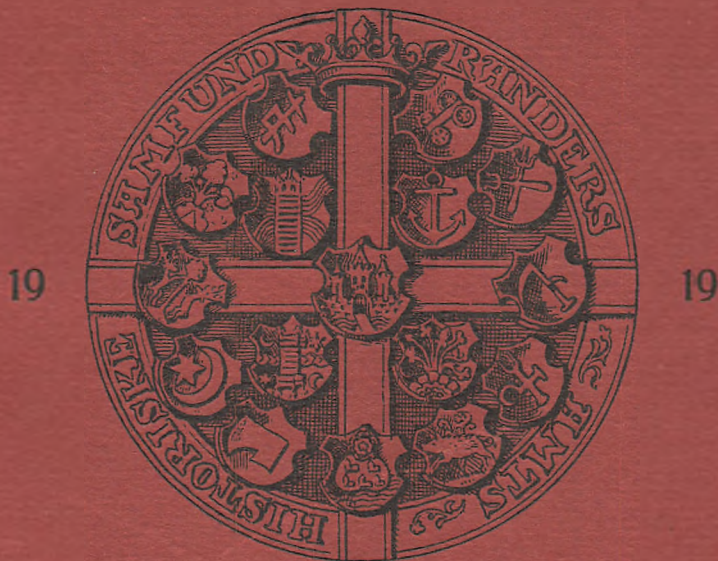
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA
RANDERS AMT

HISTORISK AARBOG

UDGIVET AF

PRIS: 3 KR. 50 Øre.

TRYKT I C. J. RYE'S BOGTRYKKERI I RANDERS

FRA RANDERS AMT.

XIII.

AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND

1919

RANDERS
C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
1919

Redaktionsudvalg:

Partikulier *R. C. Andersen*, R. af D.

Redaktør *Engelbert Dröhse*.

Godsejer, cand. theol. *J. Estrup*.

Justitsraad *I. S. Møller*, R. af D.

Dalbyneder By gennem 125 Aar.

Af *Anders Nielsen*, Dalbyneder.

Om mere Kendskab vi Mennesker har til den Verden, vi lever i, desto herligere og rigere bliver Livet. Naturligvis er det jo saa uendelig lidt, vi almindelige Mennesker faar at se og høre i vor korte Levetid, naar der er Tale om et saa stort Begreb som Verden, men det samme gælder jo ogsaa for vort Land, vor Egn og vor By, og der er jo i vore Dage saa god Lejlighed til gennem Aviser, Bøger og Blade at tilegne sig næsten alt, hvad der foregaar over den ganske Jord, imod som for 100 Aar siden, da hvert Land saa at sige levede mere for sig selv, og kun faa interesserede sig for det mere internationale. Men kunde dette siges om selve Landet, da kunde det med endnu større Ret siges om Livet i vore gamle Landsbyer, som det her levedes og var bleven levet gennem adskillige Hundreder af Aar. Hver lille Landsby var den Gang et Samfund for sig med dets særlige Love og Vedtægter, og her er sikkert holdt mangan polsk Rigsdag, naar Byens Mænd samledes ved Bystævnet for at drøfte Fællesskabets mange vidtløftige Krinkelkroge. Hvor mange af os nulevende har ikke saa tit ønsket, at vi kendte noget mere til

disse vore nu forlængst afdøde Forfædres Sæder og Skikke — først og fremmest til vor egen Slægt. Det behøver absolut ikke at være Adelshovmod, naar der omkring paa mange af vore gamle Herregaarde hænges Billeder af Slægten gennem flere Aarhundreder; jo nøjere man kender sin Slægt, jo mere synes man endnu at leve sammen med den, ogsaa de, der forlængst er borte, især hvis det har været hæderlige og retskafne Mennesker; men Bondestanden er jo for en stor Del undskyldt. Trældom og Uvidenhed har jo hvilet paa Bondens Ryg gennem Tiderne, og Kampen for Tilværelsen gav ham andet at tænke paa end at tælle sine Ahner. Derfor gik det meste af Fortidens Bondehistorie tabt, saa vi kun har tilbage hist og her et gammelt Dokument eller en mundtlig Overlevering fra svundne Tider. For at kalde Sansen til Live om den Tid, der svandt, er jo ogsaa denne Aarbog udgivet, og efterfølgende Optegnelser om Landsbyen Dalbyneder eller Dalby kunde maaske ogsaa bidrage lidt til, at en og anden kunde faa Lyst til at løfte lidt af Sløret, som jo nu har hvilet over vore gamle Landsbyer i flere Hundrede Aar.

Dalbyneder hed i de ældre Tider kun Dalby. I en Bispevisitats fra 1744 — foretaget af daværende Biskop Peder Hygom i Aarhus — skrives der Dalby, Raaby og Sødring Sogn, og om daværende Sognepræst Damianus Dahl, som var her i Dalbyneder fra 1742—75, beretter Biskoppen følgende: „Han prædikede opbyggelig og vel, eftersom han er en god Mand, der har troet og erkendt Sandheden. Degnen holder Skole i Hovedsognet, og i Annexet er tvende Skoler aparte. Ungdommen var maadelig undervist, men kan ventes Forbedring, naar Præsten,

som for et Par Aar siden kom til Kaldet, bliver sine Tilhørere bedre bekendt, og Degnen, som stode paa Herskabets Medhold, hidindtil har ført sig alt for egensindig op, herefter lærer anderledes Lydighed“. Degnen hed den Gang Hans Jakob Løchte, og var den første Degn, som kendes at have virket som Lærer i Dalbyneder; forøvrigt faar man af Biskop Hygoms Skrivelse et godt Indblik i hine Tiders strenge pietistiske Regimente, især naar det ses i Belysning af vor Tids mere frie Opfattelse af en Præst og en Lærers Stilling i sit Sogn.

Med Undtagelse af Kirken og 2 Gaarde, Nr. 6 og 7, hørte i Aaret 1796 Dalbyneder By under Sødtringholms Gods. Denne Gaards Glansperiode falder omkring ved Aar 1674, da der af de 3 Hovedgaarde: Sødtringholm, Demstrup og Gjesingholm blev oprettet et Grevskab under Navn af Løvenholm. Dette Grevskab nedlagdes dog igen 1742, hvorefter Sødtringholm og Demstrup blev solgt til Canceliraad Knud Eiler Stenfeldt, der dog allerede 1744 igen afhændede Sødtringholm til Sognepræst Niels Secher i Udbyneder, derefter kom dennes Enke, som døde 1775. Herefter ejedes den af Kammerraad Mathias Pousen Secher til Demstrup, død 1794; dennes Enke solgte den 1799 til Jens Jacob Wiid. Herefter har den tilhørt Anders Mogensen Berg, Overkrigskommissær Marchus Ancher Secher, Krigsraad Jens Rahbek, Oberst Møller, Holsten og den nuværende Ejer. Sødtringholm har fordum haft Birkeret, som blev ophævet 1637.

Som foran nævnt hørte Dalbyneder Kirke og 2 Gaarde Byen ikke under Sødtringholms Gods i 1796, men var henlagt under Overgaard. Denne Transaktion

fra det samlede Sødringholm og Demstrup og til Overgaard har dog sikkert ikke fundet Sted før efter Aar 1735. I Dalbyneder Kirkes Taarn hænger nemlig et smukt udskaaret Egetræs-Epitafium over 3 Søskende fra Demstrup, som her er nedsatte i en muret Hvælving under Taarnets Gulv, og havde Kirken allerede den Gang tilhørt Overgaard, er det tvivlsomt, om man fra Demstrup havde ladet indrette et Gravkammer her.

Paa Epitafiet læses følgende:

Her under er til Hvile nedlagt de jordiske Dele af trende kødelige Søskende. Hverandre højt elskende i Livet, nu hverandre uadskilte i Døden, og med hverandre hos Gud salige i Herren. Alle fødte af en Fader og Moder i Galten Præstegaard. Alle døde paa et Sted, Demstrup Hovedgaard.

Otto Galthen, Forpagter paa Demstrup. Født 1677 d. 2. April, død 1733 d. 11. November.

Ellen Galthen. Født 1681 d. 16. Juni, død 1735 d. 26. Juni.

Peder Galthen. (Ministerie Candidatus) Født 1685 d. 5. Aug., død 1731 d. 16. Januar.

Saa strides der jo vel, naar Sejren kan vindes,
Saa endes Livet bedst, naar Liv i Døden findes,
For bedste Bytte det med Rette regnes kan
At tudske Verden bort og faa et Cana an.
Saa strede disse tre, at de har Sejer vundet
Saa døde de, at de har Liv i Døden fundet;
Hvad større siges kan til disse trendes Pris.
End at ved Døden de gik i Guds Paradis.

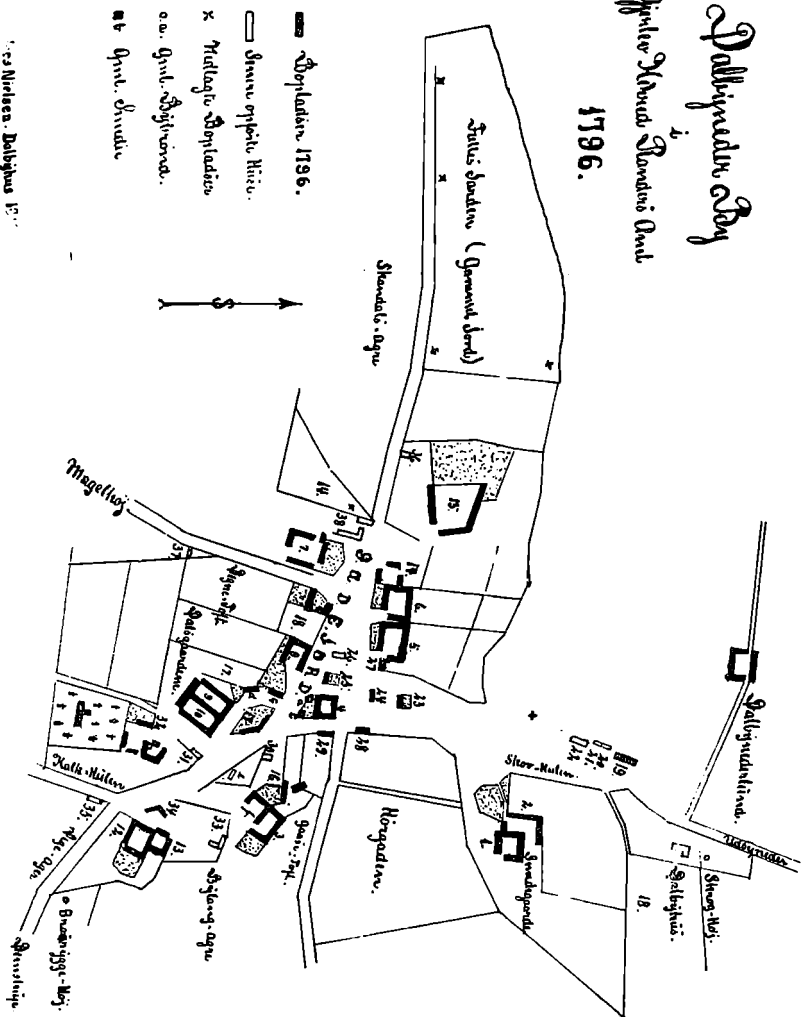
I Poul Bjerges „Aarboeg for dansk Kulturhistorie af 1899“ har P. Lauridsen skrevet en Afhandling om

„Den gamle danske Landsby“. Som Grundlag for Byggeplanerne er lagt de gamle Bykort fra 1760—1800. P. Lauridsen mener ud fra disse Kort at kunne inddele de gamle Landsbyer i 3 Byggeformer: 1) Den sluttede By (Rundbyen), 2) Langbyen og 3) Terrainbyen. I den sluttede By ligger Gaardene med deres Tofter i en Krans omkring Bystedet, hvorpaa ret ofte ogsaa findes et Gadekær. I Langbyen ligger Gaardene derimod i 2 Rækker paa hver sin Side af Gadelinien eller Driftsvejen, og her savnedes ret ofte Bystedet. Terrainbyen bestaar kun af en Gaardrække, som oftest opført ved Foden af en Skraaning ud mod en Sø, langs en Aa eller en Engstrækning. Paa det gamle Bykort fra 1796, som er lagt til Grund for efterfølgende Skildring, synes det at fremgaa, at Dalbyneder By oprindelig har været bygget som Langby. Gaardene ligger grupperede i 2 Rækker paa hver sin Side af Gadejorden eller Driftsvejen, som fører fra Byens Fællesjord (Gammel-Jord) og ned gennem Byen i Øst efter Demstrup, ud over Udlodderne til de store Kærstrækninger mellem Mariager og Randers Fjorde. Denne Vej er den ældste i Byen og udlagt i 18 Alens Brede helt ud til de saakaldte Saltenge ved Sødring Bys Jorder. Ad denne Vej drev Byhyrden om Aftenen Kvæget hjem, og paa den aabne Plads ved Hjørnetofte foran Smedens Hus, hvor endnu den gamle Bybrønd ligger, har da hver Gaard hentet den Del af Kvæget, som skulde i Hus om Natten; Resten er drevet videre, vest ud af Byen til Fællesjorden bag Præstegaardens Have, for igen næste Morgen, under Tonerne af Hyrdens Horn, at vandre ad den gamle Driftsvej i Øst ud til den store Fællesdrift.

Dalbighede By

Opførte Murede Stenstens Omløb

1796.

Anders Nielsen: Dalbighede By

Den smalle Engstrækning, som skærer sig ind øst fra og fortsætter op gennem Byen og i en lang og dyb Dal adskiller Dalbyover og Udbyover Byers Jorder, deler Dalbyneder By i 2 Dele, den gamle, oprindelig ældste Del syd for „Broen“ (Branddammen), og den nordlige Del, som hovedsagelig er af yngre Oprindelse. Her op af Skov-Hulen laa i den ældre Tid kun de 2 Tvillinggaarde (Smedegaardene) samt en gammel Smedie, hvorefter de 2 Gaarde har faaet Navn. Skovfogedhuset 19 var 1796 det nordligste Hus paa Vejen ud efter Udbyneder; her har boet en Skovfoged, som havde Opsyn over den Skov, som nu hører under Gaarden „Dalbyneder Lund“¹⁾. Denne Gaard er af yngre Oprindelse. 1830 blev den købt af Søren A. Juncher for 50,000 Rigsdaler, men paa Grund af Pengekrisen maatte Juncher forlade Gaarden og var i 3 a 4 Aar Forpagter af Dalbyneder Præstegaard, hvorefter han igen købte Skoven og Gaarden for 5000 Rigsdaler. Derefter fik Sønnen Laus Peter Juncher Gaarden; han døde 1885, hvorefter den dreves af Enken til 1891, da den overtoges af dennes Søn Søren Juncher. I Engen syd for Gaarden har ligget en Vandmølle (Stampemølle); Resterne af den gamle Mølledæmning er endnu synlig.

Ud for Vejen, som fører ned til Dalbyneder Lund, men paa modsat Side af Udbyndervejen, laa i ældre Tider en gammel Gravhøj, kaldet Skrog-Høj. En af Byens gamle Mænd har fortalt mig, at han af sine Forældre havde hørt om et Fund af Urner og Krukker med Aske her i Højen, og at Tidens Overtro satte dette i Forbindelse med Højens Beboelse af de underjordiske; navnlig paa de store Højtidsaftener

1) Skoven var dengang af et langt betydeligere Omfang.

holdt ingen af at færdes forbi Høien ved Midnat. Umiddelbart syd for, hvor Høien laa, er nu i Aaret 1914 opført Bygningen „Dalbyhus“, som ejes af Anders Nielsen, født i Binderup 1868.

1. 1796 nævnes som Bruger af Gaarden Nr. 1 i Smedegaardene Niels Pedersen Hjorth eller Grejsen; han købte Gaarden fra Sødriugholm 1807 for 1350 Rigsdaler, derefter kom Mads Poulsen, kaldet Thomassen. Villads Christensen 1838. Christen Thomassen, død 1884, og den nuværende Ejer Mads Villadsen.
2. Den anden af Smedegaardene beboedes 1796 af Christen Pedersen, derefter kom Hans Hjorth 1838, Christen Hjorth, død 1899, og de nuværende Ejere Hans og Inger Hjorth (Søskende).
3. 1796 boede i denne Gaard Poul Nielsens Enke. 1821 overtoges den af Jens Poulsen, herefter kom Poul Jensen, Jens Poulsen og nu Poul Poulsen.
4. Christen Hjorths Enke blev gift med Christen Thomassen omkring ved 1796. Thomas Christensen (Midteby) var her 1838 og døde 1874, herefter kom Christen Thomassen (Midteby), død 1892, Jens Bak, H. Pabst, H. Holsten og den nuværende Ejer Kristen Madsen.
5. Denne Gaard kaldtes Annexgaarden, fordi begge Tiender var henlagte til Præsteembedet; den beboedes 1834 af Jens Christensen Pedersen, der blev valgt til Stænderdeputeret 15. Maj samme Aar, herefter kom dennes Søn Christen Jensen (Smed), død 1882. Dennes Søn Jens Christensen døde ugift 1876. Jens A. Kock kom her 1882, og nu dennes Søn Anders Kr. Kock.

6. Af denne Gaard er en Del af Jorden frasolgt, ligesom selve Gaarden omkring ved Midten af forrige Aarhundrede blev flyttet op i den nordlige Bydel paa den Grund, hvor Skovfogedhuset laa, men er igen af den nuværende Ejer flyttet ud paa sin Mark i Vestervang syd for Byen. Gaarden beboedes af Christen Pedersen 1796. Albert Pedersen 1838, herefter kom Thomas Albrektsen og den nuværende Ejer Kristen Thomassen.
7. Her boede 1796 Per Sommer, herefter Hans Hiorth, som siden fik Nr. 2 af Smedegaardene, Christen Tullesen 1838 og Christen Christensen Glerup, død 1892, og nu dennes Søn Christen Glerup.
8. Poul Jensen nævnes her 1796, herefter kom Mads Thomassen, Niels Olesen 1838, hvis Enke Ane Dorthe blev gift med Niels Greve. Herefter købtes Gaarden af Anders Jakobsen Grøn, og dennes Søn Anders Grøn er den nuværende Ejer.
9. I den vestre af Dalsgaardene boede 1796 Christen Nielsen. 1838 kom Christen Andersen, som flyttede Gaarden ud i Vestervang, herefter dennes Søn Anders Kristian Andersen og nu dennes Svigersøn P. Svendsen.
10. I den østre af Dalsgaardene boede 1796 Rasmus Sørensen, 1838 Søren Andersen, derefter kom Rasmus Sørensen og dennes Enke Else Juncher; hendes Søn Søren Rasmussen flyttede Gaarden ud paa sin Mark i Vestervang.
11. I Gaarden ved Kirken boede 1796 Peder Albrektsen, 1838 Jens Velling, han havde under Napoleonskrigen været indkaldt som Husar i 13 Aar.

- 1851 solgtes Gaarden til Christen Poulsen fra Tørring, herefter kom dennes Søn Rasmus Christensen og nu dennes Svigersøn Jens Greve.
12. Christen Andersen boede her 1796, herefter kom Anders Christensen eller Thomassen, som ligeledes var indkaldt til Soldatertjeneste i 11 Aar og døde her 1864. Christen Andersen, død 1870 og dennes Svigersøn Niels Pedersen Hjorth, død 1915, dennes Søn Jens Pedersen Hjorth er den nuværende Ejer.
 13. Fra denne Gaard, som 1796 var en Tvillinggaard til Nr. 12, er en Del af Jorden frasolgt, ligesom Gaarden for cirka 100 Aar siden flyttedes fra sit oprindelige Bosted og ned paa Udlodden ved Kærene. Fra 1796 har der været følgende Ejere: Rasmus Rasmussen, Mikkel Andersen 1838, Jens Mikkelsen, hvis Enke bragte Gaarden til Christen Jul fra Tørslev, død 1887, herefter dennes Søn Jens Mikkelsen Rasmussen, død 1918, og den nuværende Ejer Niels Kr. Kristensen. Paa Gaardens gamle Plads, hvor Beboelseshuset er bleven staaende, har siden boet Gammel Peer og Maren Matros, Blikkenslager Niels Kr. Sørensen og nu Tækkemand Martinus Jensen.
 14. Laurs Jensen nævnes her 1796 og Niels Olesen 1838, herefter Christen Jensen, som byggede sig et Hus paa Gaardens Toft bag den nuværende Højskole, og solgte derefter Gaarden til Jens Kristian Sørensen, hvis Søn, Søren Jensen, ejede den til sin Død 1912; dennes Svigersøn, Thomas Bak, solgte Gaarden til Ejendomshandlere og flyttede til Vindbylund ved Gjerlev 1918.
 15. Da jeg i Aarbogen for 1913 har omtalt Dalby-

neder Præstegaard og dens Præster efter Reformationen, skal her kun nævnes, at Bygningerne nedbrændte 1768 under daværende Præst Damianus Dahl. Det meste af Præstegaardens Jordtilliggende bortsolgte af Pastor Prytz, som var Præst her fra 1879—1891; han byggede ogsaa den nuværende Præstebolig. Som Forpagtere af Jorden efter 1860 nævnes Mohr, 1878 Niels Poulsen, 1888 H. Pabst, Anthon Bach, Bugge og den nuværende, Kr. Svendsen.

16. Som Ejer af dette Hus nævnes: 1796 Christen Pedersen, herefter kom vistnok en Jørgen Manick, som ved Aar 1838 solgte Huset til Christen Terp fra Landsbyen af samme Navn, herefter dennes Søn, Peder Christian Terp, født 1818, og nu dennes Søn, Jørgen Pedersen Terp.
17. Saalænge det erindres, har dette Hus været Bolig for Bysmeden i Dalbyneder. 1796 nævnes som Ejer Smedens Enke, herefter kom Mattis Nielsen, han var foruden Smed ogsaa Byens Bedemand, et Embede, som dengang var ret eftertragtet og højt i Ære. Efter Mattis Nielsens Død blev Datteren gift med Jens Christensen fra Siem i Aalborg Amt, han døde her 1880, hvorefter Enken ejede Huset til sin Død 1887, da det overtoges af Sønnen Markus Jensen, som flyttede den gamle Smedie fra sin Plads foran Huset paa modsat Side af Vejen ■b. og op i den østre Del af Byen, hvor den da overtoges af Broderen Poul Kristian Jensen.
18. Allerede før Udskiftningen har denne Toft været betegnet med Navnet Degne-Toft, og der er ingen Tvivl om, at her har Dalbyneder Skole staaet i

de sidste 130 Aar. Den første Degn, som nævnes i Forbindelse med Dalbyneder, hed Hans Jakob Løchte; han var Student fra Aarhus Latinskole 1736 og blev Degn her 1738, blev gift 1. Gang 1740 og 2. Gang 1756 og havde en Søn og en Datter i andet Ægteskab, Sønnen hed Johannes Hansen Løchte og Datteren Gunhild. Disse to Børn fulgte efter Faderens Død med Moderen til Aalum, hvor hun døde 1793. Herefter kom Sogne-degn C. Bønsdorff, født i Aalborg og død i Dalbyneder 1806, Gravpladen findes endnu paa Dalbyneder Kirkegaard. Efter Bønsdorff kom Skoleholder Anders Vinstrup og siden Schjøtt og Lauritsen. Den næste Lærer i Dalbyneder hed Wagener og var født i Slesvig d. 29. Marts 1838, blev dimitteret fra Skaarup Seminarium 1861 og var en kort Tid Lærer i Vesterskov paa Lolland, herfra kom han til Dalbyneder i 3 a 4 Aar til 1868, da han rejste til Sabro, hvor han var Lærer i ca. 30 Aar og boede herefter i Vejle til sin Død 1919. Wagener var kendt langt ud over Danmarks Grænser for sit Arbejde i Afhold-sagens Tjeneste, og da han tillige var et stort Sproggeni, blev han valgt til Redaktør af et stort internationalt Tidsskrift, som blev redigeret i Sabro, trykt i Bremerhafen, udkom i Leipzig paa 3 Sprog, Tysk, Fransk og Engelsk. Hans sidste Aar blev dog efter Hustruens Død ret trange, han havde alle Dage været nærsynet, men blev før sin Død næsten blind. Efter Wageners Bortrejse fra Dalbyneder blev 1869 Carl Christian Egens kaldet til Lærer, han var født i Hammel 1847 og virkede som Lærer i Dalbyneder til sin Død 1918.

19. Som før omtalt laa her en Del Aar Gaarden Nr. 6, heraf staar endnu det gamle Stuehus, som er omdannet til Udhus for en mindre Ejendom, hvortil nu henhører den gamle Skolemark. Ejendommen beboedes i de senere Aaringer af forhenværende Gaardejer i Binderup Just P. Back og Hustru, hvoraf den sidste døde 1918.
20. Først i forrige Aarhundrede boede her Niels Bus og Kok-Maren, derefter Christen Bols og senere dennes Svigersøn, som solgte Huset til Syerske Ane M. Jensen.
21. Anders og Karen Norup boede her omkring 1870. Huset var det sidste i Byen, som hørte under Sødringholm, hvorfra det solgtes 1886, da det blev købt af Brolægger Jens Christian Poulsen, som døde her 1912; det ejes nu af dennes Enke.
22. Poul Jul (Fader til Jens Chr. Poulsen) boede her først i forrige Aarhundrede. Derefter kom Christen Estrup, som blev gift med Poul Juls Enke; efter Estrups Død kom en Mand ved Navn Knudstrup; han drev Købmandshandel, men maatte gaa fallit 1871. Herefter købtes det af Jørgen Hansen, som var fra Slagelseegnen; han fortsatte Købmandshandelen til 1891 og døde her 1916; Enken Martine Hansen og Datteren Sygeplejerske Anina Pedersen bebor nu Huset.
23. I sidste Halvdel af forrige Aarhundrede boede Christen Mogensen i dette Hus, som er opført paa gammel Gadejord allerede 1796. Herefter overtoges det af Sønnen Anthon Christensen, hvis Enke omkring ved Aar 1900 overdrog det til Sønnen Niels Kr. Kristensen, som solgte det til Ejendomshandlere. Den nuværende Ejer er Landpost Kristian Jensen.

24. Dette Hus er ligesom ovenstaaende bygget paa Gadejorden omkring ved Aar 1790. Den første Ejer, som erindres, var Snedkermester Jens Haslund Nielsen, som kom hertil fra Randers i Midten af forrige Aarhundrede; herefter overtoges det af dennes Søn Snedker Julius Nielsen, død 1895; dennes Enke er den nuværende Ejer.
25. Her boede i første Del af forrige Aarhundrede Skoleholder Anders Vinstrup med sin Kone Abellone kaldet Abbelon. Om Skoleholderen har Efterverdenen ikke mange Erindringer, derimod er Konens Minde bevaret ned til vore Dage; hun befattede sig med hemmelige Kunster, og var nok ikke saa lidt af en Heks, hvis onde Øjne Folk ikke holdt af at møde; en Omtale, som Nutidens Lærerfruer vel ikke vilde sætte særlig Pris paa, selv om deres Minde herved kunde overleve Mandens. Anders Vinstrup og Abbelon havde en Søn, som led af et Slagtilfælde; denne Søn solgte Huset til Hans Tamper, der igen afhændede det til Mads Jensen Velling; dennes Søn er nu Ejer af Grunden; Huset er nedbrudt.
26. Huset er af nyere Oprindelse; det blev bygget 1881 af Gaardejer Christen Jensen Smed, som beboede det til sin Død 1882, hvorefter det overtoges af Jens A. Kock.
27. I dette Hus boede Christen Olesen, som var Bødker; han døde 1859, hvorefter dennes Søn Jens Christensen (Thullesen) overtog Huset til sin Død 1888. Det ejes nu af Sønnen Christen Jensen.
28. Omkring ved Aar 1796 laa her et Hus, som var bygget paa Gadejorden, men tilhørte Dalbynder

- Præstegaard; det beboedes af en Mand ved Navn Thøger (Fader til afdøde Gaardejer Hans Thøger i Raaby). Herefter beboedes det af Skomager Lars Kristian Jakobsen, født i Randers og død her 1881; dennes Søn, Skomager Jens Peter Jakobsen frakøbte Præstegaarden Huset 1879 og opførte et nyt paa samme Plads 1880.
29. Først i forrige Aarhundrede boede her en Mand, som hed Niels Juel; dennes Søn hed Christen Olesen (Bødker), se Huset Nr. 27. Christen Olesen solgte Huset her til Mads Christensen kaldet Mergel-Mads, herefter købtes det af Niels Kristian Christensen, og ejes nu af dennes Broder Murer Anthon Christensen.
 30. Ejeren af dette Hus hed Peder Albrektsen og stammer fra Gaarden Nr. 6; han beboede dog ikke Huset, men havde som Lejere P. Velling og siden Christian Henriksen kaldet Lam Kristian. 1884 købtes Huset af Jens Andersen Levring, som lod det nedrive og opførte et nyt cirka 50 Alen længere i Vest, paa en Parcel af Hjørnetofte.
 31. Dette Hus er opført Aar 1883 af Snedker Christen Pedersen Terp, som døde her 1911. Dennes Søn Snedker Johannes Pedersen er den nuværende Ejer.
 32. Huset her tilhørte i Midten af forrige Aarhundrede Dalbyneder Præstegaard; omkring ved 1840 beboedes det af Svenskeren Lundkvist, herefter kom Jens Nielsen, kaldet Smede-Jens, der var gift med Ane Juel, Smede-Jens døde omkring ved Aar 1850, hvorefter Ane Juel beboede det i flere Aar, indtil hun overdrog det til Sønnen Niels Kristian Jensen og dennes Hustru Karen Juel.

33. I Midten af forrige Aarhundrede opførtes Huset her af Jens Rank, paa Toften, som oprindelig tilhørte Gaarden Nr. 15; siden har det tilhørt forskellige, deriblandt Niels Pedersen Velling, Anders Kragh, Poul Hou og den nuværende Ejer.
34. Henved 1850 boede i dette Hus Peer og Marie Als; herefter ejedes det af Chr. Thullesen og dennes Søn Niels Gartner, senere af Anthon Back, Christen Thomasen Dahl, Jens Madsen Ahm, Jens Levring og den nuværende Ejer Jens Mikkelson Rasmussens Enke.
35. Den nuværende Smedie, omtalt under Nr. 17.
36. Grunden, hvorpaa dette Hus er opført, tilhører Dalbyneder By; det er opført omkring Aar 1884 af Murer Sander Pedersen, død 1903, hvorefter Enken blev gift med Jens Kusk fra Udbyneder.
37. Villa „Fredensbo“ er opført Aar 1905 af Bygmester Christensen — den Gang Lærer ved Haandværkerafdelingen paa Dalbyneder Højskole. Herefter overtoges den af øsjudsk Trælasthandel i Randers, men købtes 1915 af Carl Erikstrup fra Bjerre, som et Aars Tid efter solgte den til den nuværende Ejer Søren Thorsen.
38. Dalbyneder Højskole er opført 1884 af daværende Skolelærer i Dalbyneder C. C. Egens, herefter købtes den 1898 af Forfatteren Marius Møller. Den har i de senere Aar ikke været benyttet som Højskole.
 - c. Paa den sydlige Side af Driftsvejen, lige over for den gamle Bybrønd, ligger et Hus, som omkring ved forrige Aarhundredes Begyndelse tilhørte Christen Bols, derefter dennes Søn Christen Christensen Greve og sidst Sønesønnen Christen

Christensen Bols eller Greve, født 1840 og død 1912. Ved sidsnævntes Død forsvandt en af Byens gamle Slægter for bestandigt.

- d. Peder Grejsen ejede dette Hus omkring ved 1860, hvorefter det overtoges af Murer Niels Kristian Hansen, som igen solgte det til den nuværende Ejer Murer Kristian Kristensen.
- e. Et nyt Hus blev 1915 opført paa Hjørnetofte af forhenværende Ejer af Gaarden Nr. 3 (Jens Poulsen).
- f. I første Del af forrige Aarhundrede ejedes dette Hus af Kristen og Maren Gust; herefter overgik det til Christen Christensen med Tilnavnet „Dor-gen“, som døde her 1877; dennes Enke Else Mikkelsen blev herefter gift med Jens Christensen fra Sødring, død 1891, hvorefter Enken blev gift 3die Gang med Poul Christensen Hou. Dennes Dattersøn Christen Poulsen Hansen er den nuværende Ejer.

Ved den østlige Side af Laagen, som fører ind til Dalbynder Kirkegaard, ligger et Hus, som i sin Tid er opført paa Gadejord, og det er ikke usandsynligt, at det fra første Færd har været benyttet som Kirkelade; men omkring ved Aar 1775 blev det indrettet til Beboelse for Provst Damianus Dahls Enke, ligesom der ogsaa blev tillagt Huset et Stykke Havejord fra Kirkegaarden. Efter Enkens Død har det været beboet af Madam Berg, og en kort Tid af Snedker Jens Haslund Nielsen; herefter kom Tømrer Peder Kristian Norup (Søn af Anders Norup i Huset Nr. 21). Omkring ved 1860 købtes det af Uhrmager Rasmus Schjøtt (Søn af afdøde Lærer Schjøtt); han beboede Huset til sin Død 1909.

Da den sidste af Dalsgaarden Nr. 10 for cirka 30 Aar siden blev flyttet ud paa Marken i Vestervang, blev paa den gamle Grund opført en mindre Ejendom, som overtoges af Jens Villadsen fra Tørring; denne solgte dog efter nogle Aars Forløb igen Ejendommen til Johan Marius A. Koch, som igen afhændede den til Pedersen Velling; efter at være købt af Ejendomshandlere, overtoges den Aar 1917 af den nuværende Ejer Kristen Larsen.

Anm. De paa Kortet anførte Tal er ikke Ejendommenes Matr.-Nr., men de samme Tal, der var anført paa det gamle Udstykningskort fra 1796. Paa Kortet var kun anført Navn og Nummer paa Bopladserne fra Nr. 1 til 18, som betegnede de daværende Brugere af Jorden; for de enkelte jordløse Huse, som den Gang fandtes, samt for senere opførte, har jeg derfor maattet tilføje fortløbende Numre og enkelte Bogstaver.

Det er jo en Selvfølge, at der ved en saadan Skildring kan forekomme enkelte Ting, som ikke kan angives aldeles nøjagtigt; navnlig hvad Aarstallene angaar, har jeg været henvist til i enkelte Tilfælde enten helt at udelade Tallet eller at betegne det omtrentlige. Gamle Folk, som har meddelt mig en Del, husker ofte ret tydeligt de enkelte Navne og Begivenheder, hvorimod Tidsbestemmelsen mange Gange er taaget og vaklende.

Fra Lyngby Seminariums sidste Dage.

Af *N. Nielsen*, Kommunalærer i Hillerød.

A jeg i August 1870 kom til Lyngby som Deltager i et treaarigt Seminariekursus, var Landsbyen omfangsrig, noget spredtliggende, og havde mange nye, tildels teglhængte Huse (synlige Minder om en Ildebrands-epidemi, der havde raset nogle Aar forinden), en stor, smuk Kirke, en nylig udvidet og vel vedligeholdt Kirkegaard, en herskabelig Præstebolig, nogle villalignende Bygninger (tildels beboede af Seminarie-lærere), en Folkeskole med to Lærere og Lærerinde, to Købmandsforretninger (siden kom en tredje til), en Boghandel, et fotografisk Atelier (foruden Sigvardus Høyers), en Vindmølle m. m. Men Akslen, hvorom det hele drejede sig, var dog Læreruddannelsesanstalten, Seminariet, kongeligt af Navn, men desværre uden Fremtidshaab.

Byens talrige Indbyggere vare for største Delen Smaakaarsfolk, mest Haandværkere af forskellig Art, som direkte eller indirekte levede af Seminarieeleverne, hvis Penge tiltalte, men for hvis Personer man som Regel kun havde liden Respekt.

Nærmeste Omegn var sandet og bar, og vor Seminarieforstander havde ikke ganske Uret i sin vittige Bemærkning om, at Lyngbyterritoriet dannede „en Ørken i Oasen“.

I ringe Afstand mod Sydøst ligger Landsbyen Trustrup med sin Station ved Randers—Grenaabanen, Udgangspunkt for Ebeltoftbanen. I Begyndelsen af Halvfjerdserne var her endnu hverken Jernbane eller Station, kun et Brevsamlingssted, hvor Aarhus—Grenaa Postdiligencen holdt; men desuagtet nød Byen en vis Anseelse, ikke mindst hos Seminarieeleverne, som stadig sværmede for dens „Damer“, Gaardmandsdøtre, der trolig lod Bondearbejdet i Stikken, klædte sig flot og uden Tvivl kostede Forældrene mange, mange Penge.

Bag Bankerne mod Nord rullede det langstrakte Kolindsund — i daglig Tale „Sundet“ — sine Bølger, en Pryd i Landskabet, som Eggen daarlig kunde undvære. Og dog var Søen viet til Undergang. Udtøringsarbejderne fremmedes med Iver.

Hinsides Sundet laa Ginnerup Kirke, Anneks til Ørum, hvor den bekendte Vilhelm Beck var Præst, og mod Nordøst det lille, venlige Grenaa, hvor Seminaristerne af og til havde Ærinde. Ved Tirstrup Kro, Forposten i det modsatte Verdenshjørne, er det uforlødent at dvæle.

Lyngby Seminarium bestod af en to Etages Hovedbygning samt en en Etages Sidebygning. Foran Hovedbygningen fandtes en større sandet og aaben Plads, hvor Præstegaarden — Historikeren Frederik Barfods Fødested — oprindeligt havde ligget, og bag samme en Slags Gaard. Det hele „kongelige“ Omraade var indhegnet med højt Stakit, langs hvilket et Antal Popler paraderede.

I Hovedbygningen var der tre Klasseværelser, Tegnesal, Lærerværelse, Bibliothek, et kemisk Laboratorium m. m.; i Sidebygningen en rummelig Gymnastiksal, hvor ikke alene gymnastiske Øvelser, men ogsaa skriftlige Prøver, Bibellæsninger, Baller, Koncerter, Dilettantforestillinger o. lign. holdtes.

„For Skolen og Livet“ lød en Indskrift, som tidligere havde været anbragt over Hovedbygningens eneste Indgang. Af hvilken Grund disse smukke Ord vare blevne overkalkede, er der næppe nogen nulevende, som aner.

Seminarieeleverne boede omkring i Byen, navnlig hos Smaakaarsfolkene, der næsten alle havde indrettet sig paa saadan Indkvartering. Somme Tider boede to sammen i et Værelse eller benyttede i Forening to; men det almindelige var, at hver Elev boede for sig. For et Værelse med Varme var den aarlige Afgift 40 Kroner.

Forplejningen rettede sig efter Formuesomstændighederne. Kun ganske enkelte havde Raad til at betale for fuld Kost; de øvrige levede som de kunde bedst. Middagsmad kunde faas paa Spisekvartererne, af hvilke Enkemadam Brønnums var det bedst anskrevne. Prisen var en Mark ($33\frac{1}{3}$ Øre) pr. Maaltid.

*

*

*

I August 1870 var Seminariets Forstander og Førstelærer, Provst og Professor *Emil Langhoff*, afrejst til sit nye Præsteembede, Bødstrup paa Langeland. Han blev almindelig skildret som en stiv Aristokrat, der kørte Eleverne i stramme Tøjler, og havde i hvert Fald ikke været synderlig paaskønnet.

Langhoffs Eftermand — ogsaa som Sognepræst

for Lyngby-Albøge Menigheder — blev Professor *A. M. A. Kühnel*, der kom fra Kristrup Sognekald ved Randers og tidligere (1856—64) havde været Forstander for Seminariet i Tønder.

Professoren — en lille, firskaaren, noget korpulent Herre omkring det halve Hundrede, med et jovialt, fyldigt, glatraget Ansigt og graa, næsten hvide Haar — var en begavet Mand, der baade forstod at prædike og at undervise. I Optræden var han alvorlig og bestemt, naar Øjeblikket krævede det, forøvrigt venlig og forekommende. En uskyldig Spas, anbragt i rette Tid og paa rette Sted, tog han aldrig unaadig op, og ligesom han selv var en vældig Tobaksryger, saa han gennem Fingre med, at Eleverne førte Piberne med paa Seminariet udenfor Undervisningstiden, noget, som i Langhoffs Tid havde været strengelig forbudt.

1876 blev Kühnel kaldet til Præst i Sengeløse paa Sjælland, hvor han døde 1. August Aaret efter, kun 55 Aar gl.¹⁾

— — —

Af Andenlærere havde vi tre. Den første, *Otto Kalkar* — en lille Mand med stærkt hvælvet Pande, kulsort Haar og et vældigt Skæg af samme Farve — blev forflyttet til Jonstrup, hvor han virkede en Aarrække. Siden var han i kort Tid Inspektør og Overlærer ved Viborg kommunale Skolevæsen, inden han overtog Embedet som Sognepræst for Himmelev og det adelige Jomfrukloster i Roskilde. 1898 trak han sig tilbage til Privatlivets Fred, vel nærmest for at kunne fuldende sin store Ordbog til det ældre danske

¹⁾ Hans eneste Søn, Generalløjtnant Kühnel, Hærens Øverstbefalende, døde 1908, ligeledes i den kraftigste Mandomsalder.

Sprog, og endnu er den 82-aarige Mand, saa vidt vides, rask og rørig. Bopæl: Kongens Lyngby.

Kalkar var en Begavelse af Rang, en helstøbt Karakter, human og fædrelandskærlig i rigt Maal. Det sidste havde han vist ved at gaa frivillig med i 1864. Men et noget stammende Organ og Forskerens sædvanlige Ubehjælpsomhed, hvor det gælder populær Undervisning, blev Skyld i, at han udrettede mindre end paaregnet.

Efter Kalkars Afrejse til Jonstrup, blev Kaldskapellanen *Erik Begtrup Holst* konstitueret i Andenlærerembedet. Han var Elskværdigheden selv, ikke fremragende Prædikant, men som Lærer uforlignelig. Det var et stort Tab for Seminariet, at denne udmærkede Historiker pludselig døde, saa meget mere, som Efterfølgeren — en saare skikkelig Mand — lod en Del tilbage at ønske.

— — —

Tredjelæreren, cand. phil. og Seminarist *Sigvardus Høyer* (fulde Navn: Sigvardus Catharus Severinus Høyer), var født 1822 i Lyngby, hvor Faderen, Peter Amdi Høyer, beklædte Stillingen som Andenlærer ved Seminariet.

Sigvardus Høyer kan karakteriseres som en Mand af iltert Temperament og med en vidunderlig Evne til at komme paa Kant med Folk. Forøvrigt var han af Middelhøjde, bar Kalot, havde graasprængt Fuldskæg og snusede fyndigt, det sidste allerede dengang en Sjældenhed.

Som Lærer i mundtlig og skriftlig Dansk nød Høyer ikke synderlig Anseelse. Man kaldte hans Synsmaader forældede, ja paastod endog, at han ikke paa langt nær kunde gøre Fyldest.

Beskyldningerne tabe dog en Del af deres heroiske Karakter, naar det erindres, at Pastor H. V. Rasmussen ved den afsluttende Prøve eksaminerede og censurerede i Faget. Thi hvilken Dansklærer, han være nok saa dygtig, kunde tænkes at slippe helskindet forbi, hvor denne selvsikre, lunefulde og højst irriterende Smagsdommer havde lagt sig paa tværs!

Høyers Gramatik, der — sammen med „Broby“ — anvendtes ved Undervisningen, var langt fra ilde, og da Forfatterens Evne til klart og tydeligt at fremsætte, hvad han vidste om en Sag, bliver saare vanskeligt at bestride, kan der næppe være Tvivl om, at Eleverne vilde have kunnet profitere langt mere af hans livlige Undervisning, end Tilfældet blev, hvis de ikke frem for alt havde sat en Ære i at spille Tiden med unødigt Trætte.

Som Skrive- og Tegnslærer kunde Høyer ikke komme i første Række (selv skrev han taaleligt og tegnede smukt), og hvad Kemi angaar, maa det nærmest kaldes en Fejltagelse, at Faget var blevet ham betroet. De Komedier, der spillede i Laboratoriet og ved Eksamensbordet det Aar, jeg læste Kemi, vare ret skandaløse, og om Udbyttet af Undervisningen er det raadeligst at tie.

Blev Drillerierne efter Høyers Mening for vidtgaaende, plejede han at klage til Forstanderen. Under Langhoff var Medhold vist altid at vente; men hos Kühnel fik han næppe Ørenlyd uden i graverende Tilfælde, — en Omstændighed, som Drillepindene selvfølgelig noterede for en anden Gangs Skyld.

Høyer var en stor Projektmager, der snart red en, snart en anden Kæphest og næsten altid kom til kort i sin ret forbløffende Ustadighed. Adskillige

Eksempler kunde anføres, hvilke jeg imidlertid vil skaane Læseren for.

I det religiøse Standpunkt var der dog ingen Vaklen at spore. Han holdt — stærkt paavirket af Vilhelm Beck — gudelige Forsamlinger i sit Hjem, hvor Seminaristerne ogsaa vare velkomne, skrev flittigt i „Indre Missions Tidende“ og gik efter Seminariets Nedlæggelse fuldstændig op i Lægprædikantvirksomhed. Ingen, der hørte ham, kunde tvivle om, at Manden her var kommen paa sin rette Hylde.

Sigvardus Høyer døde i Aarhus 1902.

— — —

Fjerdelærer *Bentzen* var en Mand af megen Flegma, en komplet Modsætning til Høyer, ogsaa i Skikkelse og ydre Fremtræden. I sit Fag, Sang og Musik, var han sikkert vel bevandret, men som Lærer ingeniunde fremragende. Orgel og Piano behandlede han virtuosmæssig; men Violin, det Instrument, han fortrinsvis skulde lære Eleverne at bruge, kunde han mærkeligt nok ikke selv spille.

Det kunde maaske nok ved Lejlighed falde en og anden ind at drive lidt Spas med denne ret løjerlige og ugidelige Herre med det stirrende Blik; men da enhver Finte prellede virkningsløst af, og Bentzen, naar det kom til Stykket, næsten altid forstod at klare sig, stundom endog overraskende flot, var der sjældent nogen, der kunde rose sig af en Sejr.

Efter Seminariets Ophør blev B. Organist i Grenaa.

— — —

Femtelærer var *Valdemar Bertelsen*, en Lærersøn fra Ærø, iøvrigt Seminarist fra Skaarup. Desuden havde han gennemgaaet det monradske Kursus, til hvis første Hold han hørte.

Faa have forenet saa mange sjældne Egenskaber i en Person som denne Mand. Han var tiltalende af Ud-vortes, snild i Ord, logisk i Tankegang, tillidvækkende, samvittighedsfuld og retfærdig, — og der er næppe mange, ja næppe en eneste af hans talrige Elever, som ikke prise Lykken for at have haft ham til Lærer.

I sine Hovedfag, Regning og Mathematik, var Bertelsen en sand Mester og kunde næsten udrette det utrolige. Selv den daarligst begavede maatte uvilkaarlig komme med. Man begyndte maaske nok at lægge sig efter Regning, fordi man havde en Følelse af, at Opsættelse var utilstedelig. En „Kat“ af Bertelsen hørte ikke til de Ting, der eftertragtedes; den kunde nemlig have ret hvasse Kløer. Men det varede ikke længe, inden man arbejdede med Lyst, og da det er den, der driver Værket, kunde Resultatet i Almindelighed ikke være tvivlsomt. Bertel-sens mesterlige Opgaver, hvorom den i talrige Oplag udgivne Regnebog for Seminarier bærer Vidne paa Vidne, var det en hel Fest at fordybe sig i. Man løb just ikke til at løse dem; men havde man endelig faaet knækket en af Nødderne, var man i Reglen ikke lidet stolt af sig selv og længtes kun efter at komme i Lag med den næste. Intet Under, at Semina-riet altid havde smukke Resultater at opvise i For-stands-fagene.

Bertelsen gik efter Seminariets Ophør først til Vejle, siden til Fredericia Latinskole. I 22 Aar (1884—1906) var han Inspektør ved Aarhus kommunale Skolevæsen, i 30 Aar (1878—1908) tilforordnet ved Lærereksamen (først som Eksaminator, siden som Censor), for ikke at tale om, at Ridderkors og Justits-raadstitel efterhaanden kom til.

Denne udmærkede Skolemand — vel nok en af Tidens største her til Lands — døde 21. Novbr. 1914 i København, 78 Aar gl.¹⁾

Under et langvarigt Halsonde havde Bertelsen 1870—73 en Medhjælper i Seminarist *L. N. Sørensen*, udgaaet fra Lyngby 1869. Han kunde selvfølgelig ikke fuldt ud erstatte Mesteren, men skilte sig forøvrigt ikke ilde ved sit Arbejde, der navnlig omfattede Undervisning i Naturhistorie og Naturlære.

L. N. Sørensen havde det monradske Kursus 1873—76 og blev derefter Lærer ved, siden Bestyrer af Navigationsskolen paa Fanø. Han døde 1914, et Par Maaneder før Bertelsen.

— — —

Seminariets Gymnastiklærere vare Infanterisergeanter, som Hæren sendte. De skiftede hvert tredje Aar og hed paa den Tid, her omtales, *V. E. Sommer* og *Otto Jørgensen*.

— — —

Øvelse i praktisk Skolegerning fandt Sted i Folkeskolen, en tarvelig Bygning lige over for Kirken i Byens østlige Udkant. Lærerne — begge af Navnet Nielsen — vare dygtige Mænd, omend højst forskellige i Væsen og Virkemaade.

Nielsen sen. søgte kort efter Afsked fra Embede og drog til Aarhus. *Nielsen jun.* fulgte ham som Førstelærer, men kom siden til det historiske Søborg i Nordsjælland, hvor han efter nogle og tyve Aars trofast Arbejde pludselig døde 1914.

*

*

*

1) En Søn af Justitsraad *V. Bertelsen*, Dr. phil. *Henrik Bertelsen*, er for Tiden Undervisningsinspektør. Han er født i Lyngby 1874.

Undervisningstiden var ens Sommer og Vinter, fra 8—12 og fra 2—4, 5 eller 6, Lørdag Eftermiddag og første Søgnedags Eftermiddag i Maaneden undtagne. Kl. 8 holdtes Morgenandagt. Lærere og Elever samledes i første Klasses Læseværelse, hvor et Salmever blev sunget (hver af Ugens Dage havde sit bestemte Vers), efterfulgt af Forsagelsen, Trosbekendelsen og Fadervor, i Reglen fremsagte af en Elev, som forstod at gøre det nogenlunde opbygge- ligt. Mellem anden og tredje Formiddagstime var der femten, mellem de øvrige Timer ti Minutters Pause. Tiden udmaaltes af en gammel „Bornholmer“, som stod i Hovedbygningens nederste Gang, og hvis kraftige Slagværk kunde høres over hele Seminaret. Kl. 12 Middag lod Pedellen desuden Kirkeklokken lyde.

Seminiariets Pedel, den lille Peter Kolind, drev Skomagerhaandværk, og dets Skurekone, hans gamle Moder, var noget af det mest skidne i Kvindeklæder, jeg har set.

Hver Klasse havde en Opsynsmand, Duksen, hvem forskellige Hverv var betroet. Han var at betragte som et Slags Mellemed mellem Klassen og Lærerne og maatte navnlig løbe Forstanderen paa Dørene, naar Kammeraterne ønskede en Villighed eller havde Besværinger at forebringe. Stillingen var lidet misundelsesværdig, og Ihændehabereren ikke altid skattet efter Fortjeneste.

Om Vinteren skiftedes Eleverne ugevis til at passe Klassens Kakkelovn, at være Fyrbøder, som det kaldtes. Embedet trykkede dog ikke synderligt, efterdi enhver, som mente, at Værelset ikke i Øjeblikket var velsignet med det Antal Varmgrader, han fandt passende for sig, uden videre kastede en eller flere

Knuder ind. Det siger sig selv, at Heden under disse Omstændigheder kunde blive tropisk, og at Lærerne undertiden gjorde Ophævelser derover.

Ved Optagelsesprøven vare Aspiranterne — „Tutterne“, som de kaldtes — ikke sjældent Genstand for mangen Mystifikation af deres vordende Kammerater, der stundom selv udklædte sig som „Tutter“ for bedre at kunne holde Spillet gaaende. Efter Optagelsen blev „Tutterne“ til „Snegle“, med hvilket Kæle navn første Klasses Elever benævnedes. „Sneglene“ maatte tidt bære Legen op for Kammeraterne i de øverste Klasser samt udføre de ved visse Lejligheder forefaldende grovere Arbejder. De maatte bl. a. skiftes til at træde Kirkeorglet under Gudstjenesten, en Uskik, der dog, som saa meget andet af den Slags, blev afskaffet, efter at den humane Forstander Kühnel havde tiltraadt sit Embede.

Var der noget privat at forhandle om, blev der altid paa Klassetavlerne indvarslet til „Generalforsamling“. Og efterdi man hyppig havde noget at sige hverandre, er det givet, at Generalforsamlingernes Antal maatte blive Legio.

Af private Anliggender var der intet, der mere fængslede Opmærksomheden end de to Sangforeninger „Jubal“ og „Enigheden“. Striden mellem disse var staaende, og Bølgerne kunde undertiden gaa meget højt. Om Vinteren gjaldt det om at holde et Blad i Live. Det startedes hvert Efteraar, udkom en Gang ugentlig, førte Navne som „Vintergækken“, „Oasen“, „Ydun“ og blev selvfølgelig oplæst paa en „Generalforsamling“. Bidragene vare — det siger sig selv — i Reglen kun lidet originale.

Naar der om Aftenen skulde arbejdes, var det

ikke altid let at erholde den fornødne Ro. At drive om enkeltvis eller i Flok med det Formaal at forstyrre flittige Kammerater var navnlig en yndet Adspredelse for saadanne, der ikke selv tog det saa nøje med Tiden og mente, at andre heller ikke burde gøre det. Faldt en saadan omstrefjende Bande ind et Sted, slog den sig uopfordret ned alle Vegne, hvor det var et Menneske muligt at sidde eller ligge, helst i Sengen. En Tobaksudskrivning fandt Sted; men de medbragte Piber blev undertiden stoppede saa haardt, at de næppe kunde fungere, og man afbrændte hele Bundter af Svovlstikker — de rigtige, gamle Svovlstikker, der kunde ose med Fynd —, saa Værelset i den Grad fyldtes med Stank, at Vinduer og Døre nødvendigvis maatte smækkes op paa vidt Gab, om Kvælning skulde undgaas. Var Piberne ikke blevne stoppede anderledes, end at de kunde anvendes efter Bestemmelsen, dampede man løs, saa den ene ikke kunde se den anden. Man brødes eller foretog andre legemsudviklende Idrætter, alt til liden Baade for Møblerne, og inden man gik, kunde der blive Tale om at rette paa Tingene; det vil sige: man gjorde Uordenen fuldstændig, hvis den i Forvejen kun havde været delvis.

Ved enkelte Lejligheder udklædte man sig paa det frygteligste for at skræmme en eller anden mindre staalsat yngre Kammerat, eller man røg en saadan ud ved Nattetide. Denne Idræt — som forøvrigt var ved at gaa af Brug — bestod i, at man stak Pibespidsen gennem Dørens Nøglehul og pustede gennem Dækslet, til Værelset antagelig var fyldt med Røg. Saa blev den sovende vækket med Rabalder, dels for at han skulde tro, at Huset brændte over Hovedet

paa ham, dels for at han kunde faa Lejlighed til at lukke Røgen ud, inden han stod i Fare for at omkomme.

Kom man ind til en Kammerat, som i Øjeblikket var fraværende, vendte man begribeligvis op og ned paa Sagerne i Værelset og sørgede navnlig for at faa Ildtænger, Støvleknægte o. lign. anbragte i Sengen. I Oldenborretiden betænkte man hverandre rigelig med disse Aftensværmere, som anbragte mellem Lagen og Dyne ikke var ubetinget heldige at falde i Søvn ved. Botaniserkasserne blev da til Oldenborrekasser, hvortil de udmærket egnede sig.

Fastelavnsmandag tilstillede man Kammeraterne diverse Pengebreve eller Pakker, indeholdende Avispapir, gamle Sivsko eller — om mulig — en Tørv!

Lørdag og Søndag Aftener slog man sig sammen om en hyggelig Whist, men spillede aldrig om Penge. Enkelte dyrkede ogsaa det ædle Skakspil.

Kort efter sin Ankomst søgte den ny Forstander at knytte Lærere og Elever fastere til hinanden, end der hidtil havde kunnet være Tale om. Hver Fredag Aften foranstaltedes Møder, i hvilke over- og underordnede Seminarieborgere, som ønskede det, kunde deltage. Der blev sunget, læst op, fortalt muntre Anekdoter, forevist et og andet, musiceret og frem for alt røget Tobak. Hvem der havde et Bidrag at yde, maatte frem, og Forstanderen foregik alle med et lysende Eksempel.

Trods alt, hvad der kunde synes at tale for en Fortsættelse, sygnede disse Møder dog hen efterhaanden og ophørte tilsidst aldeles.

Hvert Efteraar blev der arrangeret et Bal, om Vinteren en Dilettantforestilling ell. lign. og om Sommeren en Skovtur.

Ballerne og Dilettantforestillingerne holdtes, som tidligere anført, paa Gymnastiksalen, der ved saadanne Lejligheder blev fikset op med Grønt og forskellige Dekorationer, for største Delen Arvegods efter tidligere Elever.

Seminarieballerne medførte større Pragtudfoldelse end strængt fornødent, af hvilken Grund de var ret dyre og dertil ikke fri for at være kedelige. Fler-tallet af Eleverne forstod næppe at bære Glacéhandsker og hvide Slips eller at gøre Kur til Damerne med Anstand, og at enkelte maaske var naaede til at bevæge sig forholdsvis ugenert i en Balsal og vidste at lægge saadant Fortrin for Dagen paa ikke alt for beskeden Vis, maatte begribeligvis virke end mere nedtrykkende paa de Stakler, der straks havde maattet sige sig selv, at de egentlig var komne med af en Fejltagelse. Seminarielærernes Døtre, et Par Lærerinder fra Herregaardene i Nabolaget, en enkelt Købstadfrøken og forøvrigt Landsbyskønheder fra Omegnen, de Trustrup Damer ikke at forglemme, udgjorde den kvindelige Del af Fstedeltagerne.

At nogle af Lærerne, med Forstanderen i Spidsen, saa til og spiste med, og at Ballerne kunde afstedkomme Forlovelser, men ingenlunde var slemme i saa Henseende, anføres kun for en Ordens Skyld.

Skovturene gik enten til Rugaard, hvor „Jernhatten“, eller Kalø, hvor Slotsruinen danner Midtpunkt i en Skønhedsaabenbaring. Om disse Udflugter erindrer jeg ikke synderligt, sagtens fordi de i paa-faldende Grad har lignet andre Skovture. Der blev spist, drukket, talt, sunget en- og flerstemmigt, gymnastiseret, skaaret Navne i Træerne o. s. v., alt efter de bedste Mønstre, — og man vendte hjem i ordent-

lig Tid, glad ved Tilværelsen uden at vække Forargelse. Forstanderen og Lærere slog begribeligvis Følge.

Ved den aarlige Grundlovsfest i Lykkesholm Skov (Lyngby Sogn) mødte Seminaristerne ogsaa frem. Her opvartedes med god Musik af Carl Møllers Orkester fra Grenaa, en kedelig Tale af Kredsens Folketingsmand, Bønløkke, og et net lille Fyrværkeri.

Lørdag Eftermiddag anvendtes til Udregning af matematiske Opgaver, Stileskrivning, Udfærdigelse af kateketiske Dispositioner m. m. og kunde saaledes kun uegentlig betegnes som fri. For den halve Dags Maanedsløvs kunde der ogsaa nok blive Anvendelse. Repetitionsferien, der efter Omstændighederne tildeles i større eller mindre Omfang foran enhver Aarsprøve eller Eksamen, havde heller ikke andet til fælles med Ferie end Navnet, i hvert Fald ikke for dem, der havde dovnet ved Skoleaarets Begyndelse.

De egentlige Ferier var Jule-, Paaske- og Sommerferie, af hvilke de to første varede omtrent fjorten Dage, den sidste en Maaned eller mere. I disse Ferier søgte enhver hurtigst mulig den hjemlige Arne for at samle Kræfter til den følgende Kampagne. Især længtes man efter Sommerferien, der dannede Grænsen mellem to Skoleaar og afsluttede et anstrængende Tidsafsnit med Repetition, Aarsprøve m. m.

*

*

*

Lærereksamen var dengang og længe efter — i Henhold til Lov af 25. Juli 1867 — ordnet saaledes, at man ved Enden af andet Seminarieaar afsluttede i Geografi, Mathematik, Naturhistorie og Naturlære. Prøven betegnedes som første Del. Det følgende Aar

aflagdes baade en skriftlig og en mundtlig Prøve, hvilke tilsammen udgjorde anden eller sidste Del, den egentlige Dimis.

Den skriftlige Eksamen holdtes paa Seminarierne, begge de mundtlige Prøver for Jyllands Vedkommende paa Kathedralskolen i Aarhus, hvor den beskikkede Eksamenskommission gav Møde. Seminarielærerne var fuldstændig udelukkede fra Eksamination, Censur og Karaktergivning, hvoraf fulgte, at Eksamensudfaldet for den enkelte Elev maatte blive aldeles tilfældigt. Saa taabeligt kan der lovgives.

Eksamenskommissionen var 1872—74 sammenstykket, som følger: Skoleinspektør, Professor *J. Holbech*, København (Formand), Præsterne *E. J. Anger*, *H. V. Rasmussen* og Dr. phil. *Holger F. Rørdam*, cand. theol. *H. C. D. Møller*, Docenterne *C. Seidelin*, *J. A. Dybdahl* og *N. J. Fjord*, Skoleinspektørerne *Fr. Frølund* og Professor *C. C. Brix*, fhv. Kollaborator *O. M. Brasch* og Førstelærer *H. Schou* (den sidste i Vejle), hvortil Sanginspektøren, Professor *A. P. Berggreen*, og Gymnastikinspektøren, Oberst *Wegener*, sluttede sig.

Flertallet af Medlemmerne var sikkert humane Mænd, der ikke gjorde Fortræd med Vilje. Navnlig blev der set op til Formanden — en jovial Kæmpeskikkelse med Bas — med megen Tillid, og kun over Eksaminator i mundtlig og Censor i skriftlig Dansk, førmtalte Pastor *H. V. Rasmussen*, var der adskillige, som havde Grund til Klage.

Siden fik Kommissionen i Professor *K. Kroman* et andet Medlem, der — om mulig — skulde blive endnu mere forhadet.

*

*

* .

Lyngby Seminarium omhandles i et Par ældre Smaabøger, — den ene udgivet 1851 af daværende Forstander, lic. theol. F. Nielsen, den anden 1863 af Professor E. Langhoff i Anledning af Halvhundredaarsjubilæet.

Men dets Saga er endnu ikke opridset. Naar dette engang sker, vil det forhaabentlig blive erindret, at Mænd som Professor *Kristen Røvsing* (dim. 1831), Docent *Niels Johannes Fjord* (dim. 1845) og Folke-mindesamleren *Evald Tang Kristensen* (dim. 1862) tælle blandt Eleverne.

Om Seminariet er forøvrigt at bemærke, at det var oprettet i Følge kongeligt Reskript af 30. April 1813; blev nedlagt i Henhold til Lov af 9. Marts 1872 og — det gør en gammel Elev ondt at skrive det — i Juli 1874 lukkede sine Porte for bestandig.

Nimtoft og Tøstrup Skoleembeder 1772.

Ved *Hans Birkelund.*

LÆGT efter Slægt gemmes i Jorden, Navn efter Navn glemmes, og de fleste Forhold ændres ligesaa, mens Aar følger Aar. Nu har man endda f. Eks. Fotografien, ved hvis Hjælp en Del Billeder af det svundne bevares for Eftertiden; men det er jo ret tilfældigt. Og gaar vi blot 70—100 Aar tilbage, da var en Landsbys Beboere og Bygninger ganske anderledes end nu, for at nævne en enkelt Side af, hvad der skifter. Havde man dengang skrevet noget mere op og gjort det flere Steder, havde vi nu haft bedre Rede paa mange Ting, end vi har. Naar der skrives saa forholdsvis meget nu om Dage, er en af Grundene gerne den, at de kommende Slægter skal have bedre Begreber om vor Tid, end vi har om Fortiden.

I Nimtofte By har der været flere Gaarde, end der nu er. Ved Udskiftningstiden laa der 2 Gaarde i den nu tildels udstykkede Balletoft. Man mener endnu at kunne se de Hulninger, hvor Gaardenes Møddinger har været. Den tredie Gaard skal have ligget ned mod Møledammen bag den nuværende

Lægebolig. Disse 3 Gaarde flyttedes et Stykke Syd for Byen og kaldes nu Sønderkovgaardene, men de har Matr.-Nr. i Fortsættelse af Nimtofte og danner altsaa ikke nogen „By“ som f. Eks. Svendstrup og Mogenstrup. To Gaarde er flyttet ud i de senere Aar, nemlig Krogaarden, der laa, hvor Afholdshotellet nu ligger og nuværende P. Andersens Gaard, der laa paa det modsatte Hjørne af Gaden, hvor der nu er 5 Ejendomme. Den gamle Skole, der solgtes af Kommunen 1908, ligger paa samme Grund, hvor den første Skole blev bygget, men Udhuset er nu revet ned og et Værksted bygget paa dets Plads. Den oprindelige Skole med Udhus bagved laa med Siden langs Kirkegaarden, kun skilt fra denne ved en smal Vej, der førte om til den gamle Ejendom, som nu tilhører Alb. Bang. Siden byggedes Midterpartiet af den gamle Skole, og den forlængedes saa i begge Ender; i den østre føjedes 2 Fag til Skolestuen, hvorved denne kom til at naa Kirkegaardsdiget og Vejen nedlagdes, og den bagved liggende Ejendom fik Vejret mod Vest. Den nederste Del af den nuværende Have samt den tilstødende Vej var Lege- og Gymnastikplads. Tøstrup Skole ligger meget indsnævret lige op ad Tøstrupgaards Have og to Veje, der danner en ret Vinkel med en meget lille Have foran og en dito Legeplads syd for. I Modsætning til Nimtote gl. Skole, hvis Grund kun var en god Skp. Land og Skolemarken en hel Kilometer borte, har Tøstrup Skole sin Mark lige paa modsat Side af Vejen. I Tøstrup Sogn har der fra „gammel Tid“ været et „Degnekald“, men Degneboligen laa i Skiffard og flyttedes siden til Tøstrup. I Nimtofte oprettedes kun et Skoleholderembede. Saa længe Nimtofte og

Koed var èt Pastorat, fungerede Degnene i Koed ogsaa som saadan i Nimtofte¹⁾, og ved Adskillelsen 1775 har man sandsynligvis glempt at ordne Lønforholdene, thi endnu for faa Aar siden svarede 3 Td. Rug e. K. af Nimtofte-Tøstrup Kommune til Lærerembedet i Koed. Da Nimtofte og Tøstrup blev et Pastorat, fungerede Degnene i Tøstrup²⁾ ogsaa i Nimtofte indtil 1814 eller der omkring, men ikke som „Skoleholder“ altsaa.

I den saakaldte „Herredsbog“ for Djurslands Nørre Herred er der i Aaret 1772 indført en Opgørelse af Præste- og Skoleembeders Lønningsforhold m. m. Deraf er det følgende taget.

Nimtoft Skoleholder Embede³⁾: „I Andledning af

1) Den sidste var Sr. Stefan Svane.

2) Den første var nedennævnte Hans Bang, der 8. August 1775 kaldedes af Oberstløjtnant Palle Hoff, Ryomgaard, til at være Degn til Nimtofte, og den sidste Tøstrup-Degn, der fungerede i Nimtofte, var Peder Egens, som 27. Februar 1808 blev af Biskoppen kaldet til Degn i Tøstrup og konstitueret indtil videre ogsaa i Nimtofte. Ved Skoleloven 1814 forenedes Degne- og Skoleholderembederne og Indehaveren deraf kaldtes fra den Tid officielt Skolelærer og Kirkesanger, men skønt der nu er gaaet over 100 Aar siden da, er „Dejnen“ eller „Dienen“ vist endnu den almindelige Titel, end ogsaa for de Lærere, der ikke er Kirkesangere. Og da Folk i Almindelighed ikke bruger den i nedsættende Betydning, har næppe mange Lærere noget imod at blive benævnet saaledes, selv i vor reformrige Tidsalder.

3) Nimtofte „Skolehus“ byggedes 1735 af P. Fogh, Ejer af Ryomgaard. Den første Skoleholder var Anders Nielsen, Attrup, der døde 1760 og efterfulgtes af Anders Lauritsen Krog, som kom fra Ebdrup, hvor han i nogle Aar havde været Skoleholder, men han døde allerede 1764 og blev efterfulgt af Laurits Hansen Lund, som giftede sig med Enken Lisbeth Rasmusdatter. Lund tog sin Afsked 1809 og døde kort efter. Derefter Johan Bang 1810—26. C. Ølholm 1826—46. O. G. Holm 1846—66. Poul Munch 1866—97. Fra 1897 Hans Birkelund.

kgl. allernaadigst Reskript af 14. Maj 1772 specificeres den almindelige Skoele Indretning i Aaret 1741 af 17. April s. A. af samtlige Gods Ejere fastsat Skoele Løn for Skoleholderen i Nimtofte: Fra Ryomgaard Penge 10 Rdl. Og fri Jord i Marken lig med de andre Husmænd i Byen. Fra Løvenholm: Kolstrup 2 Gaarde a 3 Mk. = 1 Rdl., Nimtoft 3 Gaarde hver 2 Mk. = 1 Rdl. Boelet 1 Mk. Mogenstrup 1 Rdl. Wedøes Ejere som Kirkepatron og i Sognet Ejere af Sjørup-Gaarde 4 Rdl. og af Nimtoft Mølle 1 Rdl. Ramten Mølle 3 Mk. Præsten i Nimtoft af $\frac{1}{2}$ Gaard 4 Mk. Af Husene Ryomgaard tilhørende 19 udi Kjærende og Nimtoft a 8 Sk. = 1 Rdl. 3 Mk. 8 Sk. Løvenholm 3 Huse a 8 Sk. = 1 Mk. 8 Sk. Præstegaarden 4 Huse a 8 Sk. = 2 Mk. Stadsborre og Schofferhuuset begge Wedøe tilhørende a 1 Mk. 8 Sk. = 3 Mk. Ialt 24 Rdl., hvilke 24 Rdl. betales til hver Aars Martini (Mortensdag) som er et helt Aars fra 17de til 17de April eller Paaske at regne. Ved Testamente efter Salig Hr. Etats Raad Fogh videre hver Paaske Skoleholderen tillagt 10 Rdl. — Tilsammen 34 Rdl., hvorimod han ej nyder nogen Betalingsentre 4 Sk. første Gang for 1 Barn. Ildebrand nyder Skoleholderen fra Ryomgaard for sine 9 Bøndergaarde Træ eller Tørv 9 Læs Løvenholm for sine 7 do. 7 Læs af Sjørup Gaarde 2 af Stadsborre og Schoffergaarde 2 udgør 20 Læs. I Stedet for Foering skiftes 3 af Gaardmændene til at drive den samme tillagde Jord, mens Gødningen udføre de til Skolen lagde Beboere, hvorimod han ingen Foering nyder. Ildstædraden bestaar af 7 Gulv foruden Lade og Fæehus som er 6 Gulv findes i nogenledes Tilstand, og naar der mangler, bliver samme af Bønderne repa-

reret. Havestedet bestaar af 30 all i Længden og 18 i Breeden.“

Nimtoft Skole d. 15. Juli 1772.

Laur's Hansen Lund.

Tøstrup Degnekald.

Hvorledes det sig dermed forholder efter den i Aaret 1690 allernaadigst anbefalede Methode til de nye Herreds Bøggers Indretning: Degnene i Kaldet her i Tøstrup Sogn angaaende, da kan jeg ikke give Underretning om fler end som min Fader og hans Formand, hvilken sidste jeg dog ej ved, hvor længe han var Degn.

Det var ellers en meget gammel Mand navnlig Peder Pedersøn og boede i Schiffard, da der endnu ingen Degne Boelig havde været bygt her i Byen. Han døde 1736, i hvilket Aar min Fader Jens Hansen Bang formedelst velbyrdige Frue Nille Marie Behr afgangne Consistorial Raad Magister Friederik Lyngbyes efterladte Enke Frue til Wedøe hendes derom allerunderdanigst gjorde Ansøgning og Begæring til Sal. højlovlig Ihukommelse Kong Christian den Siette blev bevilget, endskiønt han ikke var Studiosus, at være Degn her til Menigheden, og er samme hans Bevillings Brev dateret Odense Slot 21. Juli 1736. Han døde 1757 d. 31. Marts, da jeg Aaret tilforn d. 14. April formedelst hans Alderdom og Svaghed blev kaldet af ovenanmeldte Frue til at forrette Tjenesten, og naar han ved Døden afgik hannem som Sogne Degn at succedere.

Degnekornet angaaende, da nyder jeg ingen Degne Traver, som ellers mange Steder er brugelig, men oppebærer det i Skieppen 2 Td. 7 Skp. Rug og samme Kvantum Byg.

Offeret til de 3 store Højtider hver Offerdag 9 Mk. tilsammen 4 Rdl. 3 Mk., da det ellers for nogle Aar tilbage har beløbet sig til 6 Rdl.

St. Hans Rente er her intet af. Jule Rente er saaledes: I Tøstrup er 5 Gaardmænd, hvoraf hver giver 6 Brød, hver vægtig 4—5 \mathring{w} . I Sivested er 8 Gaardmænd, hvoraf de 5 giver hver 6 Brød vægtig 5—6 \mathring{w} , de 3 giver hver 4 Brød af samme Vægt. Boelsmanden Hans Slot giver aarlig baade for Jule- og Paaske Rente Degne- og Skoele Korn 2 Skiepper Rug. Husmanden Rasmus Mortensen giver ligeledes 1 Skieppe Rug. Koustrup 2 Gaardmænd giver hver 3 Brød dito Vægt, hvilket er en selvtagen Frihed af de forrige Beboere; thi ved min Faders første Tiltrædelse i Embedet havde de givet mere, men lod det saaledes uandraget for vedkommende Øvrighed passere. Schiffard bestaar af 11 Gaardmænd, hvoraf de 8 tilhører Hr. Greve Scheel, Estrup og giver hver af disse 5 Brød vægtig 4—5 \mathring{w} . De 3 tilhører Østergaards Ejere; den ene navnlig Niels Krog giver 5 Brød, de 2 andre navnlig Jens Joensen og Rasmus Griis har ogsaa i min Faders Tid efter eget godt Befindende har tilbageholdt hver 1 Brød og dermed continuerer uagtet de ere af lige Hartkorn med de andre. Desuden nyder jeg endnu til Jule Rente af hver af de forhen nævnte 26 Gaardmænd $\frac{1}{2}$ Gaas. Hvad Paaske Rente angaar, da nyder jeg ligesaadan Brød til Paaske som til Jul undtagen de 8 Grevens Bønder der i Schiffard giver ikkun hver 4 Brød, og i Steden for Gaas giver hver af de 26 Gaardmænd 16—20 Æg. I bemeldte Schiffard er 8 Huse, hvoraf jeg aarlig skulde have 1 Sk. til Jul og Paaske, men da de ere i største Armod og Fattigdom faar jeg af

de fleste slet intet. Degne Boligen blev først opbyggt til min Fader 1736 med 6 Fag Hus, men da han ej kunde nære sig med samme, maatte han Tid efter anden, som han dertil havde Evne, selv lade bygge 5 Fag. Da jeg blev Degn, var her endnu ej fornøden Husrum til vores Familie samt Kreaturer, hvorover jeg har været nødsaget til at bygge 8 Fag, giver ialt 19 Fag, hvoraf de 15 ligger i Sønder og Nord med Enderne, og de 4 Fag, som er lagt sydøst derfor, ligger Øster og Vester. Skoelen vender i Sønder og Nord med Enderne. Haven ligger Øst for Degneboligen og er i Længde 50 All, i Bredden i den søndre Ende 15 All og i den nordre 24 All. — Som Skoleholder nyder jeg af Sognet 6 Rdl., heri er beregnet 3 Rdl. 2 Mk. Lysepenge, som jeg har af Kirke Patronen paa Wedøe. Rug 3 Tdr. Rug Bron-dinger 7 Traver, Skoele Tørv 21 Læs. — Byrder: 1 Pension til Aarhus latinske Skole 3 Rdl. 4 Mk., dernæst til Amtsstuen Familie- og Folkeskat 3 Mk. 8 Sk. Her er hverken Jord til Degneboligen eller fri Ildebrand. Men dette forholder sig i Sandhed, som her findes optegnet.

Tøstrup 17. Juli 1772.

H. Bang.

I Møddingen paa „Wedøe“ 1757.

Ved *Hans Birkelund.*

ET lille Træk, her skal fortælles fra Hove-riet i Frederik den Femtes Tid, er ikke ganske i Overensstemmelse med den almindelige Opfatning af Forholdet mellem Herremand og Hovbonde. I Følge denne gjorde man ikke mange Omstændigheder med en ulydig Bondekarl, især naar han greb til voldsomme Midler for at hævde sin formentlige Ret. Paa Træhesten eller i Hundehullet med ham. Af den her fremdragne Retssag ses, at Vedkommende maa indkaldes for Retten, ligesom om det var nu omstunder. Og det mest mærkelige synes endda dette, at den anklagede slipper fra det hele ved at lade sig hverve til Rytter. Men der er ganske vist den Mulighed, at han kan have faaet sin Straf ved Regimentet, hvad der ikke fremgaar af den foreliggende Retssag, der beskrives saaledes:

Mandag d. 24. Oktober 1757 blev Grenaa By- og Nørre Herreds Ret betjent af Dommer, Byfoged Niels Erik Behr, og paa Skriverens Vegne af Christen Brock i Overværelse af 8 Tingmænd. Fuldmægtigen fra Wedøe Sr Hendrik Boeson mødte for Retten og fremstillede 2 Varselsmænd, navnlig Jep Nielsen og Søren Jensen, begge af Wed (en Landsby vest for Wedøe, siden nedlagt), som en dem givne Kalds Memorial haver her i Dag indkaldt Rasmus Pedersen Møller, Rytter under Hr. Major, Greve Trampes Compagni

udi Horsens andgaaende hans ulovlige Opførsel saa vel imod Fuldmægtigen Sr Hendrik Boesen som mod Niels Ladefoged paa Wedøe sidst afvigte 11te Hujus. Forbemeldte 2 Varselsmænd fremstod da for Retten og forklarede, at de i Dag 8de Dagen d. 17de Oktober sidst lovlig havde forkyndt den fremlagde Kalds Memorial for Hovedmanden Rasmus Pedersen Møller, som havde Opholdssted hos Søren Mortensen i Sjørup; men som han selv ikke var til Stede, saa havde bemeldte hans Madfader at forkynde ham sligt ved hans Hjemkomst og imidlertid at tilstaa. Samme Dato var og forkyndt Kaldsmaal for Vidnerne: Søren Mortensen og Hustru af Sjørup, Niels Jensen samme Sted, Jens Dreyer af Wed, Terkel Skomager i Nimtoft og endelig Jens Rasmussen, Gartner, boende i Wedøe Brohus, hvilke var mødte og efter Sr Boesens Begæring blev fremstillet og af Dommeren formanet til at sige Sandhed og vogte sig for Mened; og fremstod da først Niels Jensen, tjenende hos Søren Mortensen, og blev spurgt, om han kunde erindre, at han en af de Dage, han tilligemed Rasmus Møller var til Hove paa Wedøe, havde hørt denne uden for Gaarden undsige og true Niels Ladefoged og sagt, at dersom han kom paa Marken, kunde han vente sig nogle Hug. Vidnet svarede, at en af Dagene, som de kørte Møg hver med en Vogn fra deres Madfader, hændte det sig, at Ladefogeden spurgte Ras Møller ad, om han ikke talte om, at han skulde have en Økse tilbage, som Ladefogeden havde taget til Pant fra hans Madfader, hvortil Rasmus Møller svarede Jo! Da sagde Ladefogeden til ham, at naar han eller hans Madfader kom med Penge og løste Øksen, skulde den være følgagtig; men ellers sagde Rasmus Møller samme Gang til Ladefogeden, at dersom han havde været hjemme, da han var i Sjørup for at pante Madfaderen, skulde han ikke have faaet nogen Økse til Pant, men i den Sted Hug eller en bunket Bag, hvorpaa Ladefogeden gik tilbage til Gaarden. Om Vidnet ikke hørte, at da Rasmus Møller samme Dag var kommen i Gaarden for at hente et Læs Møg, da

Fuldmægtigen stod i Wedøe Borgergaard og begiærede, at Rasmus Møller skulde kom til ham, han da svarede ham studsig og ilde, og hvad Ord Rasmus Møller da brugte. Vidnet svarede, at Fuldmægtigen havde talt til Rasmus og budt ham komme frem fra Møddingen, hvortil Rasmus svarede kry, han vilde ikke, han havde ikke Tid, formedelst han skulde læsse hans Vogn, og da Fogeden end ydermere bad ham, om han vilde komme, svarede han atter kry, at dersom Sr Boesen vilde ham noget, da kunde han komme til ham. Om Vidnet ikke havde hørt, at da Rasmus Møller saalunde studsigt taledede, om Fuldmægtigen da ikke i al Skikkelighed og Venlighed begiærede, at Rasmus Møller ville opføre sig lidet mere betænksom, end som han gjorde ved at undsige Ladefogeden og saa ilde true ham, og om saadan Formaning frugtede noget hos Rasmus, eller han continuerede med at tale foragteligt, hvortil Vidnet svarede, at han nok hørte Fogeden i Skikkelighed formane Rasmus Møller, at han skulde fihe sig i Billighed og ikke enten true Ladefogeden eller svare Fuldmægtigen ilde; men hvad Rasmus dertil svarede, det erindrer Vidnet ikke, men hørte nok, at Rasmus blev ved at bruge Mund, og Sr Boesen sagde, at dersom han ej vilde modere sig og være føjelig, maatte han ej befatte sig med at køre mere Gødning, men skulde strax gaa ud af Gaarden eller og blive ført ud, hvortil Rasmus svarede, Nej han lod sig ikke sætte ud. Derpaa gik Ladefogeden til Vognen efter Fuldmægtigens Ordre og bad ham nu gaa derfra, da en anden skulde køre Vognen i hans Sted, efterdi han vilde være saa opsætsig og ikke lade sin Grovhed fare, men Rasmus Møller stod imod og vilde ej gaa bort fra Vognen, hvorover Ladefogeden til sidst gav ham et Slag med sin Pisk. Da Rasmus Møller ogsaa straks var færdig, greb fat paa Ladefogeden, slog ham ned paa Møddingen under Vognen, altsammen i Fuldmægtigens Nærværelse og ikke ret vilde slippe Ladefogeden, førend Jens Podemester efter Ladefogedens Raab om Redning kom og tog Rasmus

op fra Ladefogeden. Det var da alt, hvad Vidnet vidste om den Sag og Passage, og blev da demitered, hvorefter Terkel Skomager af Nimtoft fremstod og blev af Sr Boesen spurgt, om han ikke var til Stede udi Jens Dreyers Hus i Wed sidstafvigte 11te Hujus, da Rasmus Møller skal have opført sig saa ulovligt saa som forrige Vidne har forklaret, og om ikke Rasmus samme Sted var kommen ind, hvortil Vidnet svarede Jo! Om Vidnet da ikke hørte Rasmus fortælle, hvad der samme Dag var passeret imellem ham, Fuldmægtigen og Ladefogeden, og om han ikke samme Tid lod falde nogle Trusler og Undsigelsesord mod Fuldmægtig og Ladefoged, og hvorlunde samme Ord af ham blev udtalt og i hvis Nærværelse. Til saadant svarede Vidnet, at han havde spurgt Rasmus, hvor han havde været, hvortil denne svarede, at han havde været til Hove paa Wedø for at age Møg, og der havde han jaget Ladefogeden ud i Møddingen og sølet ham i Skarnet, og saa fremt at Ridefogeden havde talet ham noget til eller gjort nogen Modstand, da skulde han have gjort det samme ved ham. Det samme hørte ogsaa Jens Dreyer, og derpaa gik Vidnet lidt efter. Dog erindrede han, at Rasmus lod sig forlyde med, at han mulig ogsaa vilde have fat paa Ridefogeden, fordi han tilforn havde skaffet ham af med en 50 Sletdaler, dem han maatte betale for sin Pas, formedelst at han var rømmet fra Wedø Gods. Da blev Jens Dreyer fremført og bekræftede forrige Vidners Udsagn, og saa fremtraadte Søren Mortensen og hans Hustru Inger Kjerstine Pedersdatter af Sjørup, og Fuldmægtig Boesen spurgte dem, om Rasmus Møller ikke, den Dag han kom hjem fra Hove, fortalte Vidnerne, hvorlunde han havde opført sig paa Wedø, og hvad der var passeret. Dertil svarede Vidnerne, at den omspurgte Dags Aften, da Rasmus kom til Sjørup, befandt de, at han havde faaet et Slag i sit Hoved, hvoraf var kommet noget Blod, og da de spurgte ham, hvor han havde været og faaet det, svarede han, at Ladefogeden paa Wedø havde givet ham samme Slag, fordi han ikke vilde lade sig drive

fra Møgvognen deri Gaarden, skjønt Fogeden befalede, at en anden skulde køre samme, og da Vidnerne sagde, at det var ilde, han maatte hellere have gaaet fra Vognen efter Ordre svarede han, nej det vilde han ikke, men havde taget Ladefogeden og slaget ham ned i Møddingshullet og vilde have gjort det samme ved Ridefogeden. Sr Boesen spurgte saa, om Rasmus var hjemme, da Ladefogeden pantede Øksen fra Vidnet, og om han ikke var hjemme, hvad han da efter sin Hjemkomst taleder derom, at hans Madfader var pantet. Vidnerne begge svarede, at Rasmus ikke var til Stede, men da de ved hans Hjemkomst kom i Tale derom med hverandre, havde han sagt, at hvis han havde været til Stede, skulde Ladefogeden have kommet til at drage fra Gaarden uden Pant, og saafremt han ikke var draget bort med det gode, skulde han have haft Hug og med Magt bleven ført ud. Fremstod da Jens Rasmussen Gartner og forklarede Begivenhederne hin Dag i Wedøe Gaard i Lighed med første Vidne, dog havde Vidnet hørt, at Rasmus Møller nægtede at have truet Ladefogeden, men at han havde traadt paa Ladefogeden et Par Gange efter at have væltet ham om i Møddingen, med sine Træsko, som han havde paa, og Vidnet var da løbet til for at drage Rasmus Møller bort, for at han ikke skulde tilføje Ladefogeden mere ondt; da var Rasmus Møller ogsaa straxen gaaet ud af Porten. Dermed var Vidneførselen tilendebragt, og Sr Boesen begjærede da, at den maatte blive indsendt til Rasmus Møllers høje Compagniechef Major Greve Trampe i Horsens til forventet vedbørlig Afstraffelse af Rytteren Rasmus Møller. Retten endnu paaraabte Rasmus Møller 3de Gange, om han eller nogen paa hans Vegne var til Stede og vilde noget fremføre, men da ingen anmeldte sig, sluttedes Sagen for Nørre Herreds Ret. Hvad Dom, der er faldet over den dristige Rytter i Horsens, vides ikke, da Krigsretsdomsprotokoller ikke findes i Landsarkivet.

Essenbæk Kloster.

Ved *Ejnar Mehlsen.*

IRKA 1 Mil Øst for Randers, lidt Nord for Randers—Grenaa Landevejen, findes en Holm omgivet af Enge, paa hvilken der nu ligger en Gaard, „Klostergaarden“, og et Par Huse. Paa denne Holm har Essenbæk Kloster ligget. Af selve Klosteret er der nu intet Spor tilbage, men der findes endnu Murrester af Klosterkirken og af murede Grave, i hvilke der ved Gravning for ca. 70 Aar siden blev fundet Menneskeknogler.

Nationalmuseet lod i 1894 Stedet besigtige. Tomten var da let kendelig i Terrænet som en ca. 2 Alen høj Forhøjning, kaldet „Kirkegaarden“, der i Nord-Syd maalte ca. 37 Alen, i Øst-Vest ca. 50 Alen. Med Undtagelse af et Stykke svær Mur i Forhøjningens vestre Side, saas intet Murværk, men et Par overfladiske Prøvegravninger lod antage, at saadant i større Udstrækning fandtes. Forhøjningen begrænsedes undtagen mod Nord af et Dige, der vidstes opkastet ca. 1800.

I 1898 foretoges der en Udgravning af Stedet paa Foranledning af Nationalmuseet med Lærer J. V. Nissen, Ramten, som Leder. Ved denne Udgravning

blottedes — ifølge Nissens Indberetning — et fra 1—2 Fod højt Fundament af 4 Fod 6 Tommers Tykkelse, bestaaende af raa Kamp, over hvilket der dog enkelte Steder var Spor af selve Bygningens Ydermur, der har bestaaet af en Munkestensforskalling med Murkærne af mindre Marksten og Teglstensstumper i rigelig Kalk. Gravningen udenfor Fundamentet viste, at man ved Bygningens Nedbrydning først har afpillet Munkestenslaget og derpaa sprængt den tilbagestaaende Murkærne udad. Stykker af den saaledes udvæltede Ydermur havde en Højde af indtil 7 Alen, men det maa formodes, at Murene har været noget højere, idet de øverste Skifter sikkert har været Tegl helt igennem.

Fundamentet dannede de tre Sider af en Bygning, hvis Indermaal var 30 Fod paa hver Led. Mod Vest fandtes ingen Mur, derimod var der, i alt Fald mod Nord, Spor til, at Fundamentet i Vest fortsattes i Nord og Syd, hvilket altsaa lader formode, at det fremdragne er Koret af Klosterkirken.

Udgravningen førtes paa Grund af vanskelige Forholdingsforhold ikke videre.

Angaaende Tomtens Omgivelser meddelte Nissen, at en Dam Sydvest derfor skal have været Klosterets Fiskedam, at der ved Gudenaen Nord derfor er Spor af Klosterets opfyldte Ladeplads, hvorfra der fører en stensat Vej over Engene til den faste Mark, ligesom en lignende Vej fandtes fra Klosteret til „Pilebro“. Begge disse gamle Vejes Stenbro var dog allerede i 1898 stærk opryddet. „Spor af en vaad Grav“ skulde findes i en stor Bue Øst om Tomten, ligesom en Del gamle Dræningsanlæg til Engvanding sagdes at stamme fra Munketiden.

Essenbæk Kloster (Eskinbek, Esenbek, Æssumbek, Hesconbek, Høskenbek, Esebl, Hescønhbek) var et Munkekloster af Benedictinerordenen og indviet til St. Laurentius. Hvornaar det er opført, ved man ikke nøjagtig. Man har tidligere anset det for at være det ældste Kloster her i Landet, nemlig stiftet 1040 af Ridder Stig Hvide til Bistrup, en Søn af Toke Skjalmsen og Broder til Skjalm Hvide. Men en gammel Krønike, som synes at have en Munk fra Essenbæk Kloster til Forfatter, gendriver denne Mening, idet den anfører, at Stig Hvide, Stifter af Eskenbek Kloster, blev dræbt 1151, og er det rigtig, maa Klosteret være 100 Aar yngre end først nævnt.

Stig Hvide og hans Hustru Tove blev begravet i Klosterkirken; men da Klosteret blev verdsligt, førte den kongelige Lensmand paa Dronningborg, Hans Stygge, deres Lig til Randers Slotskirke, hvor de blev bisat.

Stig Andersen Hvide, der formodentlig var af samme Slægt som Stig Hvide og en Sønesøn af Marsk Stig, var ogsaa begravet der i Klosteret. Men ved Reformationens Indførelse, blev hans Lig af Bjørn Andersen til Stenalt ført til Familiebegravelsen i Ørsted. Stig Andersen Hvide skænkede Klosterkirken en Altertavle; denne blev senere flyttet op i Essenbæk Kirke (den gamle), og da den blev nedbrudt, blev den ført til Gl. Estrup. Altertavlen bestaar af 3 Stykker af Billedhuggerarbejde, forestillende Kristus, Maria og de 12 Apostle og har været stærkt forgyldt. Neden under staar en Inskription om dens Giver, men den er formodentlig sat der af en ukyndig, da den er fuld af Fejl.

1180 er der foregaaet en Forandring med Klosteret, men hvori denne har bestaaet vides ikke.

Klosteret er i Tidernes Løb bleven betænkt i flere Testamenter. I Kr. Erslev: Testamenter fra Middelalderen nævnes følgende: 1260 (Giveren ubekendt). — 18. November 1268 Esbern Vognsens Enke, Gro, i Roskilde Kloster. — 4. Marts 1292 Esbern Karlsøns Enke, Gytha, Datter af Skjalm Bang, Kalk og Disk. — 1. Februar 1396 Væbner Aglio Astradi.

Af Abbeder, der har været Forstander for Klosteret, kendes kun faa. 1345 nævnes Abbed Peder og 1403 „Frater Johannes Abbas monasterrii Sancti Laurentii in Æssumbek ordinis Santi Benedicti“. Den 28. September har han, sammen med flere andre, vidnet, at Abbed Laurentius til Nørre Kloster (Glænstrup) havde forelagt dem et Dokument, udstedt af Pave Alexander den IV, hvori denne stadfæster Brødrene i Glænstrup deres Ejendom. Hans Eftermand var Abbed Michael. Han havde 1421 i Ribe med flere andre Mænd vidnet, at Hertugdømmet Slesvig hørte til Danmark. 1490 nævnes Abbed Johannes. Han har samme Aar undertegnet et Dokument om et Mageskifte mellem Ridder Axel Larson paa Klavsholm og Ridder Lave Brok. Hans Segl, der sandsynligvis ogsaa var Klosterets, findes der under. En Aftegning af det findes i K. Hansen: Danske Ridderborge.

Hans Efterfølger var Abbed Jens Thomasøn, der af Christian den II fik Bevilling paa at være fri for Borgeleje. Brevet, der findes i Suhms Samling (N) 1—157 lyder saaledes: „Christiern etc. Gjøre alle vitterlig at Vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og paa det af Os elskelige, renlivet Mand Broder Jens Thomessen Abbed udi Esenbeg Kloster og hans Brødre maa des inderligere tjene den almægtigste Gud og bede til Gud for os og Vor

kjære Fader og andre Vore Forældre Konger i Danmark, have Vi af Vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt og med dette vort aabne Brev unde og tillade at fornævnte Broder Jens Thomessen og hans Efterkommere, Abbeder i Essenbeg Kloster, maae og skulle herefter til evig Tid frie at være for Borgeleje og Borgeleje Heste at holde paa Kronens Vegne, som de hertil holdet have; og have derfor fornævnte Hrr. Abbed og Convents Brødre det sammesteds undt og skjødet til Os og Kronen til evindelig Tid disse Klosterets Gaarde og Gods, som er en Gaard i Villendrop, som skylder 6 Ørtug Korn (Byg) 11 sk., 1 Mark til Gjesterie; 1 Gaard i Egens: 3 Ørtug Korn, 1 Skjeppe Smør, 12 sk. Gjesterie; 1 i Glesborg: 2½ Ørtug Rug, 2½ Ørtug Byg, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og Gjesterie; 1 Gaard sammested giver og ligesaameget; endvidere 1 Gaard i Hammoe: 1 Pund Korn og Gjesterie. Thi forpligtiger Vi Os og Vore Efterkommere, Konger i Danmark fornævnte Hr. Abbed og hans Efterkommere, Abbeder, i fornævnte Borgeleje til evig Tid. Datum cum clausulis consvetis St. Sixti Dag Aar MDXVI. 1518 fik han Bevis for 38 Lod Sølv og 25 rinske Gylden, som han laante Kongen.

Abbed Jens Thomæsøn levede endnu i 1529, men da han var gammel og svag udvalgte Brødrene en Adelsmand, Hans Emikson, til „advocatus monasterii“. Ham forlenede Frederik d. I samme Aar med Essenbæk Kloster, som et verdslig Len paa den Betingelse, at han skulde underholde Abbeden og Brødrene. Af Brødre har der vist ikke paa den Tid været mange, da Reformationen meget tidlig kom til Randers, og Klosteret laa jo ikke langt derfra. Der var dog

endnu i 1537 Munke i Essenbæk, idet der nævnte Aar blev en henrettet for forøvet Voldtægt.

I Klosterets Taxation af 1525 blev Essenbæk ansat til 2 Ryttere til indenlandsk Tjeneste og 2 Ryttere samt 2 Skytter til udenlandsk Tjeneste.

I Christian d. III's Tid var Klosteret pantsat til Axel Juul til Mejlgaard for 4000 Rdlr. Han var født 1503 og gift med Kirsten Lunge; som yngre havde han været Sekretær hos Christian III. Han blev senere Landsdommer i Nørre-Jylland og døde 1577.

1548 blev Essenbæk Kloster tillige med Koldinghus, Aakjær og Randersgaard med Thorup, Østrup og de Herreder og Lehn, der hører dertil, tillige med Kolding og Randers Købstæder, tildelt Christian d. III's Dronning, Dorthea, som Livgeding. Dronningen beholdt dog ikke dette Livgeding, men fik tildelt Sønderborg og Nordborg paa Als, og Essenbek Kloster kom ind under Dronningborg Len. Hvornaar det saa er kommen derfra vides ikke, men det synes som om Niels Skram til Urup har været Ejer af det i Slutningen af det 16. Aarhundrede. Der boede nemlig dengang en Birkefoged Rasmus Pedersen til Essenbæk og Kristrup Birketing paa Essenbæk Ladegaard, og han kalder i et Tingsvidne af 1593 og 94 Niels Skram sin Husbond. Deraf kan man vel slutte, at han maa have ejet Klosteret.

Da Birkefoged Rasmus Pedersen og hans Eftermænd alle boede paa Ladegaarden, maa Klosteret vel allerede dengang have været helt eller delvis nedbrudt.

Rasmus Pedersen var Birkefoged indtil sin Død 1602. Han var gift med Anna Nielsdatter, som siden blev gift med Berthel Henningsen, der var Birkefoged efter Rasmus Pedersen. Hans Efterfølger var Oluf

Jensen, der var født i Galten Præstegaard 1592 og som døde paa Ladegaarden 1651. Han var gift med Mette Christensdatter, der var født paa Hofgaard i Hadbjerg 1578; hun døde 1658. Efter ham blev Peder Groersen Birkefoged. Han var født 1578 og døde 1656. Han var gift med Mette Rasmusdatter; hun døde 1647. Hans Eftermand var Gregers Gregersen og han var Birkefoged endnu i 1663.

Hvem der i disse ca. 50 Aar har været Ejer af Essenbæk er ikke oplyst. Men i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede ejedes det af Hans Friis til Hevringholm, men hvorledes han har faaet det, ved Køb, Arv eller Mageskifte, er heller ikke oplyst.

Da Hans Friis ingen Børn havde, oprettede han 1695 Hevringholm, Tustrup og Essenbæk til 2 Stamhuse for sine Brodersønner. Oberst Christen Friis fik Hevringholm med Essenbæk og Gregers Friis fik Tustrup. Men da Gregers Friis døde i 1711, faldt det efter en Klausul i Hans Friis' Testamente tilbage til Christen Friis. Han oprettede i 1726 Tustrup og Essenbæk til et Stamhus og bestemte, at dette skulde følge med Stamhuset Hevringholm og begge tilfaldt efter hans Død 1727 Christian Rantzau Friis. Efter hans Død 1731 blev det efter en lang Proces tildelt Grev Jochum Bech Friis i Skaane.

I dette Tidsrum var Essenbæk Ladegaard bleven nedbrudt og Jorden var udstykket. 31 Tdr. Hartkorn var delt i 3 Gaarde, hvoraf de 2 var paa 12 Tdr. og 1 paa 7 Tdr. Hartkorn. Desuden var der bygget en Ladegaard ved Essenbæk Kirke, som stod for det resterende, ialt 30 Tdr. 4 Skp. 1 Fj.dk. Hartkorn Ager og Eng og 1 Td. 2 Skp. 1 Fj.dk. 2 Alb. Hartkorn Skovskyld, der altsammen var ufri.

Den 30. Oktober 1782 havde Kongen tilladt, at Tustrup og Essenbæk maatte sælges, og den 18. December 1783 blev de opraabt til Salg paa Tustrup. De blev begge solgte til General-Auditør Christian Kallager til Hastrup. Skødet er dateret: Stockholm d. 11. Juni 1785 og til Vitterlighed undertegnet af Kammerraad Gert Karkerstrøm og Hofjunkare Gustav Blixen. Købesummen var 71000 Rdl. 1000 Rdl. af disse blev som Stamkapital for Hørning Stiftelse staaende prioriterede i Stamhuset mod 5 pCt. Desuden 100 Rdl., som Præsten Poul Sass i Aarslev havde legeret til Aarslev Skole, og 200 Rdl., som Forvalter Hans Thorsen paa Tustrup havde legeret til Vivild Skole. Altsaa 1300 Rdl. à 5 pCt. blev prioriterede staaende i Stamgodset. „Fra nu af skal Hørning Konge- og Kirketiende, Aarslev og Chrstrup Kirketiende ej mere annammes paa Kjærven til Gaarden, men straks naar Gaard og Gods er solgt høre til Stiftningen i Hørning, som dens Ejendom med Jura patronatus, saa og Præste og Degne at kalde, saavel som Begravelser og al anden Herlighed være Over-Directeuren Hrr. Biskoppen i Aarhus paa de Fattiges Vegne hjemfalden, derover at disponere til Testamentets Gave og Fordel, som han best synes, ifølge Fundatsen af 11. Marts 1697“.

To Aar senere solgte Kallager, formodentlig for at dække sin Gæld, thi af hele Købesummen fik han kun 6620 Rdl. 1 Mk. og 14 Skilling, Ejendommene med alt tilhørende til Justitsraad Føns til Løvenholm og Borgmester Carøe i Randers for 75000 Rdl. Købekontrakten er dateret Tustrup d. 10. Juni 1787.

Den 26. Oktober samme Aar solgte disse Tustrup til Hr. Anders Dyhr paa Schoudallund. Essenbæk

blev derimod udstykket, idet Jorden solgtes til Fæsterne, som paa den Maade blev Selvejere. Ved at sammenligne Jordbøgerne, har man erfaret, at følgende dengang hørte til Essenbæk-Kalø Amt, Sønderhald Herred: Hørning 9 Gd. 11 Huse, Gundestrup 3 Gd. 3 Huse, Lime 2 Gd. 2 Huse, Lemmer 2 Huse, Oustrup 1 Gd., Aarslev 6 Gd. 7 Huse, Staantum 2 Gd., Vilstrup 2 Gd., Paderup 3 Gd., Essenbækgaarden, Klosteret, 1 Gd. 2 Huse, Ladegaarde 3 Gd., Assentoft 11 Gd. 4 Boelsst. 8 Huse, Drastrup 6 Gd. 1 Boelsst. 2 Huse, Uggelhusene 10 Huse. Kjørupboel, Dronningborg Amt, Galten Herred: Borup 4 Gd. 1 Hus, Tebbestrup 3 Gd. 1 Hus, som ialt beløb sig til 459 Td. 4 Skp. 3 Fjdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn Ager og Eng og 3 Td. 3 Skp. $2\frac{1}{2}$ Alb. Skovskyld, som i aarlig Landgilde gav 610 Rdl. 1 Mark 11 Sk., 1 Td. 2 Skp. Rug, 1 Td. 4 Skp. Byg, $10\frac{1}{2}$ Svin, 54 Lam, $48\frac{1}{2}$ Gæs, 101 Høns, 420 Æg.

Essenbæk stod i 1839 for omtrent 10 Td. Hartkorn, men er nu nede paa mellem 3—4 Td.

Landboforhold i Randers Amt for ca. 100 Aar siden.

DE Afsnit, vi i Fjor gengav af Landhus-
holdningsselskabets Sekretær, *I. C. Halds*
Indberetning om Forholdene her i Amtet
i 1820erne, har vakt saa megen Interesse,
at man fra flere Sider har opfordret os til at bringe
noget mere heraf. Vi skal da i Aar fortsætte med
følgende:

Produkternes Afsætning.

Forsaavidt Beliggenheden kan i denne Henseende komme i Betragtning, da er unægteligen Randers Amt meget begunstiget. Fjorde, Bugter, og Landets hele Dannelse imod Søsiden, gjøre, at Kysterne ere meget udstrakte, og at beqvemme Ladepladse kunne have paa mange Punkter. Kjøbstæderne ere, naar man undtager Ebeltøft, anlagte paa de for Landmanden beleiligste Steder. Ikke desmindre ligge dog endeel af Amtets Beboere i temmelig Afstand fra nærmeste Kjøbstad. Saaledes have Bønderne i Rougsø Herred, samt i endeel af Nørre- og af Sønderhald-Herreder 4 à 5 Miil til Randers, hvis Torv de søge. Paa den store Landtunge eller Halvøe, der indbefatter Nørre, Sønderhald samt Sønder og Mols Herreder,

findes vel to Kjøbstæder: Grenaae og Ebeltoft. Men mange af dem, der boe paa dette Strøg, have over 3 Miil til en af disse Stæder, som desuden ere for ubetydelige til at kunne forhjælpe Landmanden til synderlig Afsætning for hans Producter. Derfor pleie Herregaardene, om de end ligge ganske nær en af disse Kjøbstæder, hellere at søge Aarhus eller Randers, skjøndt de da maae sælge hver Tønde Korn 2 à 3 Mark under gangbar Priis, fordi Kjøbmanden skal hente det med sine Skibe fra Ebeltoft eller Grenaae, hvorhen det kjøres. Kun i de senere for Kornhandelen mislige Aar have disse Herregaarde solgt deres Korn til Kjøbmændene i de sidstnævnte Byer. De Landmænd, som boe midt imellem Randers og Aarhus, have vel henvend 3 Miil at føre deres Producter, men disse to Stæder frembyde ogsaa en bedre Leilighed til Afsætning, end næsten alle øvrige Torvepladse i Jylland.

Randers er, med Hensyn til Producternes Afsætning, af største Vigtighed for dens frugtbare Omegn, skjøndt Handelen her, som i alle andre Stæder, overordentligen er aftagen. Byens Kjøbmænd (med Undtagelse af Huset Ree, der har udstrakte Commissioner) have i de sildigere Aar ingen Exporter havt af Korn. Bemeldte Huus har af Skattekorntet udskibet betydelige Partier, især Rug, til Holland, tildeels til Norge. Byens Befolkning ansættes til 5000 Indvaanere, men er maaskee nærmere 7000; her ligger desuden et heelt Rytter-Regiment og en Artilleriebrigade i Garnison, saa at Consumptionen er temmelig betydelig. Brønderierne, skjøndt i Aftagende, forbruge dog endnu meget Korn; deres Antal er omtrent 50. Handelen med Smør, Huder, Skind, Uld og Talg er

særdeles betydelig. Den førstnævnte Artikel staaer paa udenlandske Priiscouranter nogle Procent høiere, end hvad deraf udføres fra Aarhus og andre danske Kjøbstæder, og concurrerer omtrent med det holsteenske, maaske fordi Omegnens Bønder holde saa mange Køer, at de kunne kjerne ofte, uden at samle længe paa Fløden, samt fordi de bringe Smørret friskt til Torvs i Bøtter.

Egnens Landmænd finde saaledes ret god Afsætning for deres Producter, og Tilløbet af Bønder er derfor i Randers overordentligen stort. Man har ved Tælling fundet, at alene fra Sønder-Porten indpasserede 700 Vogne paa een Torvedag, og det formenes at ligesaa mange indkomme igjennem Byens øvrige Porte. Den før saa berømte Handske-Fabrikation i Randers er nu af ringe Betydenhed. Byens Klædefabriker vare i Aaret 1826 næsten ude af Drift; derimod har en af Borgerne i samme Aar anlagt en Kardefabrik, som sysselsætter en Mængde Børn.

Som Lade- og Losseplads staaer Randers tilbage for mange andre jyske Kjøbstæder; thi alene 6 Fod dybtgaaende Skibe kunne gaae op ad Fjorden lige til Byen. Nu eier Byen ikke heller større Fartøier, da den derimod forhen havde Skibe af 70 Læsters Drægtighed. Naar Randers Kjøbmænd forsende Varer, indlades gjerne saa stort et Partie deraf ved Byen, som Skibene kunne løbe igjennem Fjorden med; Resten føres i Pramme til Mellerup, 2 Mile fra Byen; store Fartøier kunne end ikke derfra gaae med fuld Ladning, men maae indtage en Deel deraf paa Udbyehøi Reed, $4\frac{1}{2}$ Miil fra Randers. Af Varer, som søværts indføres til Byen, gaae endeel med Pramme paa 4 à 800 Tønder op ad Fjorden fra et af disse

Ladesteder, og Skibene beholde kun en saa stor Deel af Varene, som paa dem kan føres lige til Byen. Megen Uleilighed og mange Bekostninger ere forbundne med denne Pramfart. Ved Udbyehøi saavel som paa den nordre Side af Fjorden ere Pakhuse opførte til Opbevaring af Varer, som her indlades eller udlosses. Disse Pakhuse, der eies af Kjøbmænd i Randers, have i de sidste Aaringer været bortleiede til Opbevaring af Skattekorn. Fjorden opmuddres hvert Aar. I den senere Tid ere dens Bredder tilgroede med Søplanter; den skal derved være bleven mere seilbar, idet Vandet er sammentrængt inden snevrere Grændser og den egentlige Flodseng saaledes paa en vis Maade fordybet.

Grenaae drev forhen en ikke ubetydelig Kornhandel, især paa Norge, og skaffede da den temmelig vidtudstrakte Omegn ret god Afsætning for en stor Mængde Rug, Byg og Erter. I de senere Aar har aldeles ingen Kornudskibning her fundet Sted for Kjøbmændenes egen Regning, men adskillige norske Skibe have indfundet sig her, og, mod Tømmer, Jern, Salt og Tjære, tiltusket sig Sædevarer, hvoraf ogsaa en Deel bruges i Byens Brænderier. Som Følge af Byens mindre Betydenhed staae dog disse Varer altid i lavere Priis her end i Randers. I Slutningen af 1825 kostede en Tde. Rug 12 à 13 Mk. i Grenaae, medens den i Randers betaltes med 17 Mk.; de andre Sædearter betaltes paa samme Tid 1 à 2 Mk. ringere pr. Tde. der end her. Kjøbmændene i Grenaae drive nu ingen udenrigs Handel, men hente deres Varer over Land fra Aarhus og Randers. Siden Aaret 1812 har Grenaae havt en liden Havn ved Munden af den Aae, som fra Kolind Sund

sig i Havet. Men hvad der udskibes maa paa Vogne transporteres ad den meget sandede og $\frac{1}{2}$ Miil lange Vei imellem Byen og Havnen, efterdi Aaen ikke er dyb nok til at Skibene kunne passere den. For omtrent 200 Aar siden skal Grenaae have ligget lige ved Kysten, og da kunde Skibe ankre tæt ved Byen. Flere Spoer af en fordums Havn findes endnu paa det Sted, som kaldes Slæbestedet. Men i Aaret 1628 blev Byen og Havnen ødelagt af de Svenske; hiin blev opbygget paa ny, men mere vestligt. Paa den Tid skal Byen have eiet over 100 Skibe; derimod eier den nu ikkun et Par Smaafartøier.

Indseilingen til Grenaae Havn besværliggjøres ved de Sandrevler, som her findes, saa at ikkun smaae Fartøier, der stikke 3 à 4 Fod dybt, kunne løbe ind i Havnen; de større maae forblive udenfor, men finde ei her i stormfuldt Veir eller med østlige Vinde nogen sikker Ankerplads. Upaatvivleligen vilde det være til stort Gavn for Byen og Omegnen, hvis denne Mangel blev afhjulpen, hvilket vel lod sig gjøre, saafremt det Offentlige, med Hensyn til Byens gunstige Beliggenhed for Handelen, vilde yde nogen Understøttelse til dette Øiemed. Endnu mere velgjørende Følger vilde det have for Byen og Omegnen, hvis tillige den omtalte Aae blev gjort seilbar; dette kunde vel ogsaa skee uden overdrevne Bekostninger. Opmuddring paa enkelte Steder, de sandige Bredders Befæstelse ved Plantning af Piil eller Ell, Tilveiebringelse af et stærkere Tilløb fra Kolind Sund ved Aaens og Sundets Oprensning — angives som Midlerne til at naae dette Maal. — Da næsten aldrig nogen fremmed Heste- eller Qvæghandler besøger Markederne i Grenaae, ere disse til alle Tider ubetydelige; de hol-

des stedse et Par Dage efter de store Markeder i Randers, og komme saaledes ikke i Betragtning, naar først de Handlende have gjort deres Indkjøb der.

Ebeltoft hører til de Smaastæder, der have lidt meest under Handelens Standsning. I ældre Tider skal denne Bye, som da, lige med de fleste andre, havde Borgemester og Raad, og talte mange velhavende Borgere, have ført en temmelig levende Transithandel med fremmede Varer, saa at endog Randers og Aarhus forsynedes herfra. Men Byen er nu i mærkelig Aftagende og største Delen af dens Indvaanere forarmede; i Avlsbruget have de kun en ringe Hjælpkilde, da Byens Jorder ere af saa maadelig Beskaffenhed. Med alt dette ere dog dens Bygninger endnu ret godt vedligeholdte. Byen eier kun eet Fortøi af omtrent 450 Tønders Drægtighed. Dens udenrigske Handel indskrænker sig alene til, at et Par af dens Kjøbmænd undertiden udføre et Quantum Kornvarer til Norge, og til denne Transport fragtes da et Skib i Aarhus; men i de senere Aar har Kjøbmændenes Virksomhed meest bestaaet i Tuskhandel med Nordmændene, som om Sommeren hyppigt indfinde sig. — Byens Beliggenhed ved Ebeltoft Viig frembyder vel en af de sikreste Ankerpladse paa Østkysten af Jylland. Men Byen kan neppe høste synderligt Gavn af dette Fortrin, da dens Opland er lidet og tildeels ufrugtbart. Den mangler desuden Havn, som den dog har havt i ældre Tider, og af hvilken ikkun Levninger ere tilbage. Alt, hvad der fra Byen skal udskibes, maa kjøres langt ud i Vandet til Baade, og fra dem føres paa Skibet. For at uudgaae denne Uleilighed, begyndte man for flere Aar siden paa at anlægge en Skibsbroe. Men dette Arbejde,

hvorpaa Byen alt har opoffret meget, er hidtil blevet ufuldendt af Mangel paa Capital; ja Bekostningerne, som vistnok maae være store, især formedelst den betydelige Længde, Broen bør have, synes endog at maatte overstige Byens Kræfter. Nødvendigheden af et saadant Anlæg skjønnes ei heller, under nærværende Forhold, at være paatrængende, da der ikke er Sandsynlighed for, at Byen skulde reise sig af sin Afmagt og atter blive nogen Handelsplads af Betydenhed; og det var dog vel alene under denne Forudsætning, at Byens Indvaanere kom til at nyde Frugterne af de Opoffrelser, det begyndte Anlægs Tilendebringelse vilde medføre.

At Ebeltoft i sin Tid er bleven Kjøbstad, skyldes vist alene den gode Ankerplads, som her haves; thi da Byen forresten er beliggende saa at sige paa en Udkant af Landet, saa kan ikkun en ringe Deel af Landboere der finde et beqvemt Afsætningssted for deres Producter, og den opfylder saaledes ei fuldkomment sin Bestemmelse som Kjøbstad. Det er alene en Deel af det ikke meget befolkede Sønderherreds samt af Mols Herreds Beboere, som søge Ebeltoft. Bønderne paa den vestre Landtunge af Mols søge hellere Aarhus, som ligger dem ligesaa beleiligt naar Varernes Transport skeer søværts, og hvor Afsætningen er fordelagtigere end i Ebeltoft. Molboerne ansees og for at være gode Sømænd.

Imidlertid er der ofte temmelig levende Omsætning ved Ebeltoft Markeder, nemlig om Foraar og Midsommer med Heste, og om Efteraaret med Qvæg. Foraars- og Sommermarkederne i Ebeltoft holdes altid 2 à 3 Dage før de store Randers Hestemarkeder, hvilket bidrager meget til, at de fremmede

Prangere tage dette mindre Marked med paa Veien til Randers.

Mariager har en skjøn og for Handel ret beqvem Beliggenhed, men er som Kjøbstad ubetydelig. Den har 6 Brænderier, som drives med temmelig Kraft, men som dog ikke ere tilstrækkelige til at forsyne de ikke faa Bønder, som søge Byen. Af egentlige Handlende tæller den nu for Tiden kun tvende, og disse besidde ingen Capital til med Kraft at kunne virke. Ikke desmindre har her i de sidste Aar været temmeligt Liv i Handelen, idet flere norske Skibe have hjemsøgt Byen med Trælast og til Retourladning indtaget endeel Kornvarer. Dog er Aarsagen til, at Handelen her er tiltagen, saaledes kun temporair. Skibe eier Byen ikke, og at fremmede Fartøier fragtes til Udførsel af Sædevarer, skeer sjeldent. Til Byens Skibsbroe kunne Smaafartøier, som stikke 6 à 7 Fod dybt, lægge an. Indseilingen til Fjorden bliver nu opmuddret.

Da endog Bønderne, som boe nogle Mile vesten for Hobroe og Viborg, søge til Mariager for at handle, er det at formode, at de nærmere Boende, paa den nordre Side af Mariager Fjord, naar kun Forbindelsen med Byen var nogenlunde let, ogsaa vilde søge den, og man har derfor antaget, at det, ikke alene for Byen, men ogsaa for disse, vilde være af megen Interesse, at en Færgeindretning blev etableret. En saadan har og i ældre Tider existeret her, og eiedes af Mariager Kloster, men blev for omtrent 60 Aar siden ganske nedlagt, fordi, som man siger, den ikke kunde svare Regning. Færgegaarden findes endnu nordvest for Byen.

I den sildigere Tid har et lignende Anlæg været

paatænkt; men endsjøndt Admiral Løvenørn arbeidede derpaa, kunde dog intet udrettes, da Eieren af Grunden paa Fjordens nordre Side ei vilde indrømme Landingsplads. Nu er denne Hindring hævet, og det beroer altsaa kun paa, hvorvidt det nu maatte findes passende at iværksætte det, og om den nødvendige Capital kan erholdes.

Ingen af Delene troer man at være Tvivl underkastet. Bønderne paa hiin Side Fjorden ere nu for det meste bundne til Aalborg eller Hobroe. Til begge Steder have de en lang og besværlig Vei, og de Handlende vide, saa siger man, at benytte Nødvendigheden for de meer end forknytte Bønder til at søge dem; (disse Bønders maadelige Forfatning skal især hidrøre fra det svære Hoverie, hvormed de altid have været betyngede). Denne Forbindelse med Mariager vilde maaskee ogsaa bidrage til, at flere Handlende der vilde nedsætte sig, hvortil den temmelig seilbare Fjord allerede synes at kunne opmuntre. — Naar det maatte tillades Byens Havnevæsen at anbringe Capital i Anlægget, da er dets Fond stort nok dertil, og om end ikke den fuldkomneste Sikkerhed er for, at en saadan Entreprise vilde give udmærket Udbytte, saa kunde endog nogen midlertidig Opoffrelse ei synes farlig, da den rimeligvis voxende Handel antages at maatte, ved Havneindtægternes Forøgelse, meer end dække det mulige, skjøndt ikke sandsynlige Tab.

Herimod er dog erindret, at en saadan Færge aldrig kunde yde nogen beqvem Passage eller Varetransport, og end mindre vilde forslaae til Overbringen af Torvedagsvogne. Derfor have Nogle troet, at Anlægget af en Kjøbstad paa Nordsiden af Mariager

Fjord var mere at tilraade, især da Mariager, eller dens Kjøbstadrettigheder, gjerne kunde, uden Skade for dens Beboere, flyttes derover, hvorimod Randers intet vilde have at indvende. Den sydlige Halvdeel af Aalborg Amt vilde nok unde den nye Stad Søgning, og begge være vel tjente med hverandre.

Hobroe har, ligesom Mariager, deeltaget i den omtalte Kornhandel paa Norge. Byen har en mere udstrakt Omegn og besøges derfor af flere Landmænd, saa at her findes større Afsætning paa fremmede Varer. Dette, i Forening med Byens temmelig store Avling og Beliggenhed paa Hoved-Postrouten skaffer Hobroe ikke ubetydelig Næring. At Byen for nogle Aar siden, efter en Ildebrand, paa ny er opbyggt, giver den et ret pynteligt Udseende.

De fleste Herregaarde paa Østkysten have her ret bequemme Udskibningssteder; dog er det sjeldent og i alt Fald kun om Midsommer, at Korn her indlades; Foraar og Efteraar, da det meste Korn udskibes, er det alt for vanskeligt at ligge med Skibe ved de aabne Strande, hvor ingen Havn findes, og endnu vanskeligere at udskibe Korn og andre Varer, som ikke taale en Søstyrting, der uventet kan slaae ind i Baadene under Expeditionen. Kun Brænde, Tømmer og slige Ting kunne her udskibes med Sikkerhed. Bedre Lade- og Lossepladse findes ved Voer og Udbyehøj i Rougsø Herred, ved Gjerild i Nørre-Herred, ved Kalø Viig, m. fl. Steder. De to sidste Ladepladse ere især gode, da baade store og smaae Skibe her kunne ankre og ligge trygge mod Uveir. Dersom der gaves privilegerede Handlende ved slige

Ladesteder, vilde dette muligens bidrage til at lette Afsætningen af Bondens Producter, med hvilke han maae tye til de monopoliserede Kjøbmænd i Byerne. For Rougsøe Herreds Beboere skal denne Omstændighed saaledes være meget følelig, da de ingen Kjøbstad have i Nærheden. Imidlertid maa bemærkes, at de i bedre Tider aldrig manglede Afsætning paa deres Korn og Fedevarer; thi Randers Kjøbmænd, af hvilke dengang mange vare formuende, købte gjerne disse Producter, paa Vilkaar, at de leveredes ved Udbyehøi eller Mellerup, og de betaltes endog med høiere Priser end i selve Randers. Det samme vil vel blive Tilfældet, naar engang lignende Conjuncturer atter indtræde. Til Nørre-Herred komme undertiden Slagtere fra Helsingør for at opkjøbe Lam, som de indskibe ved Gjerild Bugt, og det feiler neppe, at denne Egns Bønder benytte sig af Lejligheden til at omtuske Proviant til Skipperne imod andre Varer.

Dersom de Baand, Lovene have lagt paa Handelen, kunne løses, uden at Kjøbstæderne derved ruinedes, da vilde dette vistnok være af vigtige Følger for Landmanden, og især medføre væsentlige Fordele for dem, der ere Ladepladsene nærmest. De Kjøbstæder, som qualificere sig til at bære dette Navn, ville end mere opblomstre ved fri Handel; at de øvrige gik til Grunde var vel intet Nationaltab; thi de tære kun paa Staten som en ulægelig Kræft. Imidlertid existere de nu engang; og Omsorgen for de Mange, som nu finder Ophold der — skjøndt dette ofte er høist tarveligt — bør derfor ei heller tabes af Sigte.

Hvad Veiene angaaer, da er det unægteligt, at Amtets Øvrighed lader sig disses Vedligeholdelse

være særdeles magtpaaliggende, saa at Samfærslen mellem Landet og Kjøbstæderne meget lettes ved de gode Veie, som findes paa flere Strøg af Amtet. Naar man passerer Landeveien imellem Randers og Grenaae, kjører man undertiden som paa en Chausee; hvilket er saa meget mærkeligere, som denne Vei gaaer over sandede Strøg; de Strækninger af Veien, der ere istandsatte, har man paaført et Lag Leer og ovenpaa dette et tykt Lag Gruus. Veien har i flere meget fugtige Vintre holdt Prøven ud. Den Bi-Landevai, som fører fra Randers over den vestlige Deel af Galten Herred til Rye, er fortrinligen vedligeholdt og udmærker sig endog tildeels fremfor Hovedlandeveien imellem Randers og Aarhus, der er meget sandet. Man har begyndt paa at anlægge Chausee imellem disse to Stæder; men maaske gjorde man rettest i, ganske at ophøre med dette ikke meget fremskredne Arbejde, som vistnok maa være særdeles byrdefuldt for Bønderne, og som desuden ikke synes at være nødvendigt.

Landeveiene fra Randers til Hobroe, Mariager og til Udbyehøi Færgested ere i en meget god Stand. Det samme gjelder for en stor Deel om Veien fra Ebeltoft til Grenaae, Denne Vei forbedres meget ved at paakjøres Kalksteen.

Kun de Veie, som fra de vestre Dele af Amtet føre til Ebeltoft, ere mindre gode, end de fleste øvrige, — en Følge af den sandede Jordbund og det bakkede Terrain. Især er Veien langs med Ebeltoft Bugt i maadelig Stand. Men at give denne Vei nogen betydelig Forbedring vilde ikke være til synderlig Nytte, da den kun afbenyttes af nogle faa Molboere, som søge Ebeltoft.

Af det Foregaaende vil man kunne slutte, at de Besværligheder, som nogle, og forholdsviis kun en liden Deel, af Amtets Beboere, formedelst locale Omstændigheder, ere underkastede med Hensyn til deres Producters Afsætning, ei ere saa betydelige, at de jo uden stor Vanskelighed lade sig overvinde. Men langt vigtigere ere desværre de Hindringer, som Tidsomstændighederne lægge i Veien for Afsætningen.

Saalænge Kornvarerne før og under Krigen fandt god Afsætning, især til Norge, kunde Landmanden i Almindelighed fordeelagtigen sælge disse til den Kjøbstad, han boede nærmest, og til de Kreaturer, han havde at afsætte, fandtes altid Kjøbere nok. Men det er vitterligt, at Stillingen har i de senere Aar meget forandret sig, og at den Slappelse, hvorunder Handelen lider, truer næsten alle Statens Borgere med Undergang. At de nærværende mislige Forhold og de for Fleehereden endnu sørgeligere Udsigter maae fremkalde Mismod og Sløvhed, er let at indsee, og dette viser noksom den daglige Erfaring. Naar endog den Dueligste og Driftigste, der af yderste Anstrængelse kjæmper for sin Opretholdelse, desuagtet har maattet bukke under, hvad bliver der da af den store Masse, som kues af Sædvanens Magt?

Formedelst de høie Afgifter, som ere lagte paa Ladninger, der fra Danmark indføres i norske Havne, kan Kornhandelen paa Norge vanskeligen svare Regning for vore Kjøbmænd; flere af dem lade derfor maaskee hellere deres Skibe raadne, end de benytte dem til Korntransporter til dette Land, hvorhen før den største Deel af vore Kornvarer forsendtes. Nu er det kun Nordmændene selv, der med Fordeel

kunne drive Handel med vore Kornvarer, hvilke de føre hjem som Retourladning; med egne Skibe bringe de Trælast hertil; deres Brædder og øvrige Trævarer fåar de her let afsatte. Derfor komme og mange norske Fartøier til vore jyske Søestæder, især til Randers.*)

Da der i andre europæiske Stater ganske eller tildeels hersker Forbud imod fremmede Kornvarers Indførsel, saa have de faa Handlende i Provinds-Kjøbstæderne, der endnu eie Skibe, næsten ingen anden Brug for disse, end den, Fragtfarten tilbyder.

Naar Nordmændene ikke behøvede endeel af vort Korn, da vilde Producenterne endnu være mere forlegne med at faae dette afsat. Dog maa Bonden virkeligen tiltrygle sig Afsætning for sit Korn, til Priser, der ingenlunde svare til Productionsomkostningerne, og Betalingen modtager han i Varer, som komme ham dyrt at staae, men som han ikke kan undvære. I Sommeren 1824 erholdt han for en Tde. Rug 14 Mk., for en Tde. Byg 10 Mk., og for Håvren 6 à 7 Mk.; dette er i Gjennemsnit 10 Mk. pr. Tønde Korn. Naar der nu — som almindeligst — avles 5 à 6 Tdr. Korn paa en Tønde Land geometrisk Maal, saa kan altsaa Afgrøden af denne Tønde Land ikkun udbringes til 10 Rbd. Drager man herfra alle Producentens Omkostninger fra den første Fure lægges og indtil Kornet leveres Kjøbmanden, da sees let, at lidet eller intet Overskud bliver tilbage for hiin.

*) Dette er skrevet i Aaret 1824, men den imellem Danmark og Sverrig og Norge oprettede og fra Begyndelsen af Aaret 1827 i Kraft traadte Handelstractat har nu fremkaldt fuldkommen Reciprocitet, som, bygget paa billige Grund-sætninger og tilsigtende disse Rigers fælleds Interesse, upaatvivleligen vil have velgjørende Følger.

Naar der paastaaes, at Indførselstolden paa fremmede Varer er for høi, og at dette er Grunden til vore Kjøbstæders og vor Handels Afmagt, da kan man vist i det Hele taget ikke give denne Paastand Medhold, og neppe tør man fæste Lid til, hvad Nogle love sig af en tilraadet betydelig Nedsættelse i denne Told. Hvorledes kunde en saadan Forholdsregel skaffe os det, vi netop trænge til, en mere lønnende Afsætning for vore Producter? og hvorledes var det muligt at holde Statskassen skadesløs for det Tab, den derved vilde lide? Vilde man tænke at gjenvinde dette Deficit ved en ny Hartkorns-Afgift, da maatte man, for at lette Yderne en mindre følelig Byrde, nødes til at paalægge dem en langt større. Maae vi desuden ikke erkjende, at Danmark er, ved Siden af andre Stater, alt for ubetydelig og afmægtig til at turde gjøre det første Skridt til at jevne almindelige commercielle Forhold, ved et saa voveligt Forsøg, som det her omtalte? — Forøvrigt er det nok ikke Tolden, men Toldsvigen (!), der gjør mangan Kjøbstad Afbræk i dens Handel; thi vel kan en Bye hæve sig under et facilt Toldvæsen, men naar den derved bringes i Opkomst, da skeer det altid paa andre Kjøbstæders Bekostning, hvor Toldopsynet er merr aarvaagent. Erfaringer fra forskjellige Steder have tilstrækkeligen stadfæstet dette.

Agerdyrkningsredskaber.

Disse ere hos Bonden endnu de gamle. Den lille jydsk Hjulplow med krum Aas bruges almindeligen. Dimensionerne af Ploven, saaledes som den findes paa de fleste Steder, ere følgende: Løbet med Skjæret

er i Længden 1 Alen og 4 Tommer; Sulens eller Støttens lodrette Høide 17 Tommer, og Aasens Længde 3 Alen. Som oftest ere Sule og Aas bevægelige; Landsiden aaben; Hjulene, som løbe paa Træaxler, meget høie, og beslaaede med Jernskinner. Handlerne ere undertiden ogsaa bevægelige. Muldfjelen bestaar af et ubeslaget, lige Stykke Bredt, een Alen langt, med en saakaldt Stryger i Enden til at trykke Furestrimlerne ned til Siden. Disse Plove ere ofte særdeles klodsede, dog meest i den sydlige Deel af Amtet. Imidlertid er Constructionen af Ploven underkastet enkelte Modificationer efter enhver Egn Skik.

Hos næsten alle nogenlunde velhavende Bønder træffer man de af Bonden saakaldte Staalplove, d. e. Plove med Løb og Sule af Jern. Disse Plove, som desuden ere meget kortere end de ældre, blive derved lettere end de sidste og fuldkommen skikkede for 2 Heste.

Paa nogle Steder, saasom i Nørre Herred, har man givet Forkjærren en Indretning til at forandre Hjulenes Stilling; foran Axen er nemlig anbragt en Bøile eller Bue af Jern med en halv Snees Huller; i disse stilles Skeden, der ligeledes er af Jern, til høire eller venstre Side, hvorved bevirkes, at Hjulene faae en lige Gang, eller rettere, at Hestenes ulige Ryk jevnes.

De saakaldte Træplove, det er: Plove med Sule og Løb hugne ud af et Stykke Træ, ere ikke sjeldne i Sønder-Herred; Skjæret er dog altid af Jern; men den nederste Flade af Løbet er tildeels udfyldt med Smaasteen for at formindske Slidet og spare paa Jernet, af hvilket meget forbruges til Plovenes Reparation i denne Egn, hvor Jordbunden er saa stenet.

I de øvrige Dele af Amtet sees sjældent Træpløve. Plovene i Onsild og Nørrehald Herreder ere i Løbet og Aasen noget længere end i andre Egne. Ved disse Plove findes ellers det Særegne, at Søilen, der er af Jern, snoer sig til høire, som om den vilde vise Vei for Furen, men denne Indretning er nok snarere til Skade end til Gavn.

Blandt de forbedrede Hjulpløve bør bemærkes en, som er forfærdiget af en Bonde i Egnen syd for Kolind-Sund. Denne Plov udmærker sig ved en overordentlig kort Landside, som gjør at Frictionen ikke kan være stor; den meget spidse Vinkel, Muldfjelen paa denne Plov danner mod Landsiden, og det paa samme anbragte Muldblik, bevirker ogsaa, at Ploven let trænger frem. Dens Dimensioner ere: Løbet 18 Tommer langt, Skjæret 10 Tommer, Muldfjelen 1 Alen lang; Sulens lodrette Høide $15\frac{1}{2}$ Tomme; Aasens Længde 3 Alen; Sulens Afstand fra Stjerterne, som staae lige op, foroven $7\frac{1}{2}$ Tomme og forneden 18 Tommer, altsaa er Stillingen meget skraa. For at give hele Ploven en større Længde og mere Stadighed, er Hullet til Langjernet anbragt i en Afstand af 17 Tommer fra Søilen. Stjerterne ere saaeledes indrettede, at Plovmanden gaaer paa Landsiden. Paa Gaarden Ingvorstrup pløies baade med denne og med den Winstrupske Plov; vel har man her fundet, at den sidste, formedelst sin skønne Muldfjel, bedre vender Jorden, men at derimod hiin af Bonden forfærdigede Plov gaaer lettere end denne.

I en Kroe, kaldet Purhuset, paa Landeveien imellem Randers og Hobroe, bruges 2 Plove, som meget ligne den nys beskrevne. Her har man ogsaa nylig faaet fra Holsteen en Sundevit-Plov, som arbejder ret godt.

Til Skafføegaard har man fra Vensyssel forskrevet en Hjulplov, som man giver meget Bifald; især udmærker den sig ved veldannet Mulplade, Skjære og Langjern.

Paa enkelte Gaarde, navnlig paa Skieringmunkgaard, har man søgt at afhjælpe en vigtig Mangel hos de almindelige jydskes Plove, ved at anbringe paa disse en noget hvelvet Muldfjel af Træ.

Som oftest medfører Plovens Indretning i dette Amt, at Pløieren maa gaae i Furen. I denne Henseende gjør dog Eggen norden for Randers en Undtagelse; thi her gaaer Plovføreren sædvanligviis paa Landsiden.

Man feiler neppe ved at antage at de fleste Bønder pløie med 4 Heste. Paa sine Steder, saasom i Sønder Herred, bruges undertiden 6, naar Grønjord pløies. Men muligen er dette mere en Følge af Bondens Skaansomhed mod Dyrene og af hans Omsorg for at faae de yngre oplærte, end af Nødvendighed; i det mindste seer man paa mange Steder ikkun 2 eller 3 Heste for den almindelige jydskes Plov, især i den søndre Deel af Amtet.

Svingplovene ere i det Hele taget sjeldne. Kun i Galten Herred begynder man at indsee deres Fortrin; ikke faa Bønder i Herredet, dog især i Voldum, bruge nu disse Plove og paa Gaarden Løistrup haves 5 Stk. deraf. At Svingplovens Brug udbreder sig her, skyldes nok fornemmelig Dannebrogsmænd Knudstrup i Røve, som ei blot ved sit Exempel, men ogsaa ved at forfærdige arbeidssparende Agerdyrkningsredskaber af alle Slags til Andre, meget har gavnet Omegnen. Hans Svingplove, som kunne anskaffes for 12 til 13 Rbdlr. Stk., udmærke sig ved en kort Aas (høist 10

Qvarteer lang) og lange Haandgreb; de fordre under de fleste Omstændigheder mindre Hestekraft end de baileyske og ere for Plovkarlen lettere at haandtere.

Til de Steder i Amtet, hvor Svingplove hyppigst bruges, kan og regnes Vivild Sogn i Sønderhald Herred. Ved adskillige Herregaarde og nogle Præstegaarde haves vel Svingplove. Men paa flere af disse Steder staae de ubrugte, fordi Tjenestekarlene saa vanskeligen ere at formaae til at arbejde med disse Plove. Denne Vrangvillie lader sig kun bekjæmpe af den Husbonde, som kan og vil bruge sin hele Myndighed, og ofte kommer han endda ikke videre hermed, naar han ei selv kan give Exemplet og er den første, der tager fat paa Arbeidet.

Hvor Jorden er meget stenet, finde Mange Svingplogen uanvendelig, fordi den saa let lader sig kaste til Siden, naar den støder an mod faste eller endog løse Steen.

Den nordamerikanske Plov er hidtil kun brugt af enkelte Mænd i Amtet, og disse ere nær ved at foretrække den for den engelske Svingplov, fordi den mindre anstrænger Hestene end den sidste. Til andre end forhen velbehandlede Jorder ansees den uskikket, men vinder meget i Brug ved at betynges; dette har Lieutenant Tetens paa Maren Mølle iværksat ved at fylde Rummet imellem Mulfjelen og Landsiden med en passende Steen; Anstrængelsen for den, som holder Plogen, formindskes herved, uden at Arbeidet for Hestene forøges. Efter hans Formening vilde en støbt Jernklods endnu være bedre til denne Brug, naar man kun er vis paa, at Plogen ikke støder an mod store Steen, som den, betyngtet, mindre let afviger og hvis Stød den neppe kunde udholde.

Ubetyngtet vil det sjeldent træffe at den kjøres i Stykker, da den ikke alene, uagtet sin Spinkelhed, taaler et betydeligt Stød, men ogsaa afviger for enhver nogenlunde stærk Modstand. Nogen Forandring ved Langjernet, som nu, formedelst sin lodrette Stilling, ikke er i Stand til at skyde de Rødder eller andet, som saa let samle sig derpaa og gjøre det nødvendigt at udløfte Ploven af Jorden, er ogsaa anseet gavnlig. Ved at give Langjernet mere skraa Flugt kunde maaskee denne Hindring hæves og muligt Plovens Stadighed forøges.

En dygtig Smed i Sødring Bye, Gjerlev Herred, har i nogen Tid opholdt sig i Kjøbenhavn for at lære den rigtige Omgangsmaade med at beslaae forbedrede Agerdykningsredskaber. Ved hans Hjælp har Lieutenant Tetens i de sidste Aaringer ladet forfærdige adskillige nordamerikanske Plove, som Landhuusholdningsselskabet har anvendt til Uddeling. Ønskeligt var det, om der i Landets forskjellige Egne gaves Værksteder for slige Redskabers Forfærdigelse; disse kunde da have med langt mindre Besværlighed og Bekostning end hidtil, da de i Almindelighed maatte forskrives fra Hovedstaden. Paa Maren Mølle gaae to Heste for den nordamerikanske Plov; derimod bruger en Bonde i Voldum kun een Hest for den, og Skolelæreren i Harritzlev ved Randers har ligeledes med een Hest og denne Plov forrettet al Pløining paa sin Lod.

En særegen Slags Plove har man indrettet paa Gaarden Løistrup, nemlig saakaldte Klodsplove, hvilke her med megen Nytte bruges til at brække Hedejord med. Egentligen ere de ei andet end Svingplove, paa hvilke er anbragt en svær Træklods, som udfyl-

der hele det nederste Rum af Bagploven og hvis Hensigt er at holde Ploven i Jorden formedelst sin Tyngde. Muldfjelen er udskaaren i selve denne Klods, hvis forreste Deel tjener istedet for Sule. Naturligviis ere disse Klodsplove sværere end de sædvanlige Svingplove, men dog saa vel indrettede, at de kun udfordre 3 Heste, selv til de raaeste Hedejorders Oprydning.

Harverne ere forskjelligt indrettede. I Sand-Egnene har sædvanligen den ene halve Deel af Harven Jerntænder og den anden halve Trætænder; kun i de Egne, der have tunge lerede Jorder, bruges Harver, som ere heelt forsynede med Jerntænder. I de nordlige Herreder ere Harverne større end i den sydlige Deel af Amtet; hver Halv-Harve bestaaer der af 6 Harvebuller, og kan saaledes omspænde et temmelig stort Rum.

Brakharver haves ved nogle Herregaarde, meest i den søndre Deel af Amtet; de bruges som oftest efter første Pløining, paa stærke Jorder, og trækkes af 4 Heste, langs med Furen, for at brække den, førend Rundharven kan anvendes. De sidste, som har 3 Buller til $2\frac{1}{2}$ Tommes Tykkelse, og almindeligen kun trækkes af een Hest, bruges ved Vosnæsgaard, Skieringmunkgaard, Hessel, Katholm, Lykkesholm, o. fl. Steder, og vil vist blive meer og meer almindelig for sin gode Virknings Skyld, naar man ved længere Erfaring taber Frygten for at Hestene der ved ødelægges.

Efter en Beskrivelse af Schwertz i dennes belgische Landwirthschaft, forfærdiger Dannebrogsmænd Knudstrup den saakaldte belgiske Brakharve, som har vundet stor Yndest og hvis Brug saare meget udbreder sig, især i Galten Herred.

Dette Redskab bestaaer af 4 Harvebuller, som ere 9 Qvarkeer lange og forenede ved 2 Rammer og 2 Harveskeer af 10 Qvarkeers Længde. Harven har 28 Tænder, nemlig 7 i hver Bulle; disse Tænder ere runde og stillede i en skraa Vinkel af 45° og saaledes, at deres Spidse vender imod det ene Hjørne af Harven. Af det nysanførte sees, at Harvens Vidde er 1 Qvarkeer større end dens Længde, hvilket er nødvendigt for at hver Tand kan drage sin egen Ridse. Stilleboilen, som kan flottes fra det ene Hjørne af Harven til det andet, bestaaer af et smalt, fladt Stykke Jern med 4 til 5 Huller, i hvilke Harvekrogen anbringes, alt efter Hensigten; saaledes at i jo større Afstand Krogen er anbragt fra Hjørnet, des ustadigere er Harvens Gang, da den derved faaer en mere dinglende eller stødende Bevægelse. Naar man kun vil harve let, heftes Krogen paa et af Harvens bageste Hjørner, saa at de skraae Tænder vende med Spidserne bag ud. Til Harvens Beslag bruges $3\frac{1}{2}$ à 4 Lpd. Jern, hvoraf dog den største Deel maa være af det firkantede Stangjern. Denne Harve skal især være skikket til at udrødde Qvækrødder.

Tromlen var i den største Deel af Amtet indtil for faa Aar siden et sjeldent Redskab, som for det meste alene fandtes ved Herregaarde og enkelte Præstegaarde, hvorfra Bønderne undertiden erholdt det tillaaens. Men nu begynde de at ynde det, og i flere Egne er Tromlens Brug paa de sidste Aar bleven mere almindelig. Præsten i Udbyneder, Hr. Bie, blev ved de tørre Somre foranlediget til at anskaffe en Tromle, og snart fulgtes Exemplet, saa at enhver af de omliggende Byer nu har een eller flere. Endnu i Aaret 1822 gaves ikkun 2 Tromler i Støvring og

Mellerup Pastorat; det følgende Aar anskaffedes 2de i Annexet, og i Hovedsognet er siden anskaffet 4; fire Gaardmænd ere i Fællig om hver. I Sognene nærmere Randers skal det være almindeligt at tromle Sæden. I de østlige Herreder er Tromlen hidtil afbenyttet mindst; saaledes bruges den neppe af 1 blandt 10 Bønder i Sønder- og Mols Herreder. Derimod har den allerede i længere Tid været brugt i den sydlige Deel af Østerlisberg Herred af enhver Gaard- eller Boelsmand til al Vaarsæd. Ved de i denne Egn bedst drevne Jordbrug har man befundet, at Bygget, som der stedse saaes efter 3 Pløininger, i tørre Somre staaer Fare for at mislykkes, fordi den stærke Bearbejdning, man maa give Leerjorden med Harve, Tromle og undertiden Kølle for at knuse Leerklumperne, gjør Jorden for løs, hvorved den fornødne Fugtighed til Sædens Spiring bortdunster. For at forhindre dette, har man brugt Tromlen strax efter den anden Pløining — sidst i April eller først i Mai — og havt det ønskelige Held, at ei alene Fugtigheden er bleven conserveret, men ogsaa Jordens Skjørhed fremmet.

Paa lette og for Vinden meget udsatte Jorder er det, ifølge Fleres Erfaring, raadeligst at opsætte Tromlingen indtil Sæden er opløben; thi skeer Tromlingen forinden, vil en nogenlunde stærk Blæst i et tørt Aar foraarsage mere Skade paa det tromlede end paa det blot harvede Stykke.

Exstirpatorer bruges paa enkelte Herregaarde, saasom Løistrup, Skieringmunkgaard, Rugaard, Sødringholm; ligeledes ved Krostedet Purhuset, af Kjøbmand Bay i Mariager, i Udbyeneder Præstegaard, ved Maren Mølle. Paa sidste Sted nedbringes i Alminde-

lighed al Vaarsæden dermed. Man erkjender, at meget Arbejde undgaaes ved at lade denne Exstirpering træde i Stedet for Foraarspløiningen, hvorved man tillige, især paa lette Jorder, kan love sig en bedre Afgrøde. Isærdeleshed vil man, ved at undgaae For-aarspløining, i de fleste Tilfælde finde Klagen over, at Jorden ved Vexeldrift bliver for løs, ugrundet.

Paa Rugaard bruges en Vandgrøfteplov.

Hyppeploven bliver meer og meer almindelig, eftersom Kartoffelavlens udbreder sig. I de Egne, hvor denne er ret i Gang, benytter man sig alene af dette Redskab til Kartofflernes Hypning.

Til de nyere Redskaber, som Dannebrogsmænd Knudstrup forfærdiger, kunne henregnes Muldskuffen og Markøren. Hiin benytter han til Agres Jevning, efterat Jorden først er løsnet med Spade eller Plov; den er omtrent een Alen bred og til een Hest. Markøren er indrettet efter en af ham selv udfunden Construction, og ligner næsten en Slæde; den tjener istedetfor Snoer ved Kartofflernes Lægning; ved Siden af en af Gængerne (i samme Afstand fra den, som begge Gængerne ere fra hinanden) er anbragt en bevægelig, tilspidset Pind, ved hvis Hjælp Ridserne, hvorefter Kartofflerne skulle lægges, aftrykkes.

Nogle af de Mænd i Galten Herred, der bruge Svingplove, have til disses Transport anskaffet smaa Slæder, omtrent $1\frac{1}{2}$ Alen i Længden og af en høist simpel Indretning. Ploven sættes opret derpaa, og holdes fast ved en Art Bøile eller Tverstykke, som er anbragt bag paa Slæden. — Disse Slæder fortjene megen anbefaling, da de lette Plovens Transport og altid kunne følge den, fordi de ikke, saaledes som Vognene, have anden Bestemmelse.

Steenvogne haves ved flere større Gaarde, og ere almindeligen af følgende Indretning: Vognen har 4 Hjul, hvoraf de bageste ere endeel større end de forreste; hine have $2\frac{1}{4}$ Alen i Diameter; Afstanden imellem den forreste og bageste Axel er $4\frac{1}{2}$ Alen; For- og Bagvognen forenes ved en Bom, der er krum, med Bøiningen vendt opad, for at give Plads til Stenene; Enden af Bommen er af Jern og skydes ind i den forreste Axel, hvor den ved en Jernbolt befæstes. Imellem Hjulene er anbragt et Lad af Træ, 6 Alen langt, som hænger i Jernlænker, og hvorpaa Stenene hvile; det maa derfor være stærkt, og bestaaer af 2 tykke Stykker Eeg eller Bøg, som ved Tvertræer forenes med hinanden i en Afstand af en Alen. Naar Stenene skulle paalæsses, løftes Bommen; derved synker den nederste Axel, og Laddet kommer til at ligge paa Jorden; naar Stenene ere paalæssede sænkes atter Bommen, og fæstes til den forreste Axel; Laddet hæver sig da igjen,

Bøndernes Vogne ere i Almindelighed meget korte og snevre, og Træfælger bruges af de Fleste til dagligt Brug, især i de ringere Egne. Det er en stor Sjeldenhed at see en Kurvefadning, da endog Folk af de højere Stænder kjøre i Fjellevogne.

Et i den østre Deel af Amtet meget brugeligt Redskab er den Træramme (Skrav kaldet), som lægges ovenpaa Lætterne, naar Høe eller Korn hjemages, og som med Endestykkerne hviler tversover Haverne, hvortil den fastbindes. Ved Hjelp af denne Ramme, som er meget bredere end Vognfadningen, kunne Læssene være større, uden at dog noget af Høet eller Kornet tabes under Hjemagningen eller tilsøles af Hjulene, om end Vejene efter stærk Regn ere fugtige.

Kilder, Indsøer og Vandmassen deri.

Ved Foden af de mange Bakker i Galten Herred, tildeels ogsaa i Østerlisberg Herred, have mangfoldige Kilder deres Udspring; især er dette Tilfældet i Leerberg og Vissing Sogne i førstnævnte Herred.

Skjøndt Mols Herred er meget bakkefuldt, findes dog Kilder sjeldnere her, formodentlig fordi Vandet ikke mødes af noget fast Jordlag, men indtil en betydelig Dybde sies igjennem det poreuse Underlag. Imidlertid udspringe adskillige Kilder fra de tørre Sandbakker, som omgive Ebeltoft; derfor har ogsaa denne Bye særdeles godt Vand. I andre Egne af Amtet, dog naturligviis meest i de bakkefulde Strøg, finder man ogsaa hyppigt Væld; saaledes isærdeleshed langs med Bredderne af Kolind Sund, hvor man har den bedste Leilighed til at samle fortrinligt Kildevand; — ligesaa under Bakkerne paa begge Sider af den Dal, som adskiller Nørrehald og Onsild Herreder.

Efter Justitsraad Bruuns statistiske Tabel indtager Søplanen i Randers Amt et Areal af 7,271 Tdr. Land.

Den største Indsøe i Amtet er det nysnævnte Kolind Sund, som danner Skjellet imellem Nørre- og Sønder-Herreder. Denne Søe er omtrent $2\frac{1}{4}$ Mile lang, og fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Fjerdingsvei bred. Dens Bund bestaaer for største Delen af Kalksten; den synes ikke at være af betydelig Dybde, især i dens østre Ende; imellem Revn og Enslev Byer kan man saaledes paa en Baad stage sig frem tværs over Sundet, ja man skal endog her kunne ride derover. Søen er temmelig riig paa de fleste Arter af Ferskvandsfiske, men Fiskeriet drives her ikkun ganske i det Smaa. Ogsaa en Deel Svaner opholde sig her. Kolind Sund udgyder sig, formedelst Grenaae Aae, i Havet.

Oprensningen af denne Aae vilde sikkert være til stort Gavn, ikke blot for Grenaae Kjøbstad, men ogsaa for Omegnens Beboere, hvis Eiendomme grændse til Sundet; thi megen Engbund vilde uden-tvivl herved kunne vindes langs med sammes Bredder.

I Skjellet mellem Nørre-Hald og Onsild Herreder ligge den fiskerige Glenstrup Søe og Truge Søe, der ere omgivne af høie kilderige Bakker og forenede ved en Aae, som driver en Mølle. Den førstnævnte Søe er henved $\frac{3}{4}$ Miil lang, meget dyb og har en fast Bund. I denne Søe falder en Mængde Aal, Gjeder, Aborrer og Skaller. Fiskrigheden er her saa stor, at flere hundrede Aborrer og Skaller undertiden have været Frugten af en Vaadtrækning. Truge Søe er ubetydelig; dens Bund er dyndet og dens Bredder tilgrøe meer og meer med Rør; den indeholder dog endnu en stor Mængde Fisk.

Paa den vestlige Grændse af Onsild Herred findes Kleitrup Søe; Bunden i denne Søe bestaaer ligeledes af Dynd og tilgroer stedse mere med Siv. Stubbe Søe, i Skjellet mellem Sønder- og Mols-Herreder, er omtrent $\frac{1}{2}$ Miil lang og henved $\frac{1}{4}$ Miil bred; ogsaa her falde endeel Fisk.

De øvrige Indsøer i Amtet ere af mindre Betydning, saasom Dystrup-, Ramten- og Gjerild-Søer i Nørre Herred, Hald- og Lange-Søer i Sønderhald Herred, Krag Søe ved Grenaae, Korup Søe i Skjellet mellem Østerlisberg- og Sønder-Herred; Asferg Søe i Nørrehald Herred, en liden Mosesøe uden Vældvand.

I Galten- og Støvring-Herreder findes ingen Indsøer, og de tvende, som findes i Gjerlev Herred ere saa ubetydelige, at de ikkun fortjene Navn af Damme eller Vandingssteder for Kreaturer.

Hvorvidt en eller anden af de ovennævnte Søer kunde med Fordeel udtørres, lader sig ikke bestemme uden en nøjagtig Undersøgelse af de locale Omstændigheder. En af de Søer, der lettest kunde udtørres, er nok Truge Søe; man vilde da herved komme Naturen til Hielp, da Søen, som meldt, er paa Veien til at tilgroe. Hidtil mangler Eggen et Exempel i saa Henseende, og om man ogsaa ved et Foretagende af denne Art kunde afhjælpe et paa mange Steder føleligt Savn, i det man paa denne Maade tilveiebragte Engbund, saa er det dog Tvivl underkastet, hvorvidt Vedkommende vilde forene sig om at udføre et Arbeide, om hvis Frugter man ikke kan være forvisset før man seer Virkningerne deraf. Desuden kan man nok med Sikkerhed antage, at det under nærværende Conjuncturer vilde blive uoverkommeligt.

Det er en almindelig Erfaring, at Vandmassen i de fleste Indsøer, Kilder, Aaer m. v. er i de senere Aar mærkeligt aftagen. Næsten Alle ere enige om, at Aarsagen dertil er vedholdende Tørke og isærdeleshed den mindre Masse af Snee, der er falden i de fire eller fem sidste Vintre, samt Mangel paa Frost. Nødvendigen maatte jo og det derved betydeligen formindskede Tilløb af Vand have en kjendelig Indflydelse paa Vandbeholdninger og Vandløb, dog især paa de mindre Søer, som have en løs, dyndet Bund og lave Omgivelser, hvorfra ingen Kildevæld udspringe. Naar disse Søer ikke oprenses, kan Vandmassen deri, endog i mindre tørre Aaringer, aftage, i det deres Bund stedse mere tilgroer af Vandvæxter. Saaledes har dette været Tilfældet med Kleitrup, Gjerild, Truge, Dystrup og flere Søer i Randers Amt. Derimod forlader Vandet ikke i saa betydelig en Grad sine gamle

Grændser i de Søer, der ere af noget større Omfang og have en fastere Bund, eller kilderige Omgivelser; i Glenstrup Søe f. Ex. skal Vandmassen være den samme nu som før. Imidlertid vil man have sporet, at denne i de sildigere Aar er meget aftagen i Kolind Sund. Men dette synes saameget sikkrere at kunne alene tilskrives langvarig Tørke, som Grenaae Aae, hvori Søen udgyder sig, meer og meer tilgroer.

Udgravninger af nogen Betydenhed ere intetsteds foretagne i Amtet. Fra Tørvemoserne, som i ældre Tider have været yderst slet behandlede, fraleder man vel hist og her Vandet, men som oftest uden Plan, saa at ingen fuldstændig Udtørring her kan finde Sted. Vandmassens Aftagelse kan saaledes ikke være foranlediget ved overflødigt Vands Afledning, der desuden maatte have frembragt den modsatte Virkning forsaavidt Talen er om Indsøer og Aaer, hvortil jo den største Part af dette Vand henledes. At Vandmassen i disse aftager, maa derfor kun tilskrives Veirliget; og, som Følge heraf, har man neppe Grund til at befrygte, at denne Aftagelse skulde være varig, men alene temporair. Man har ogsaa de øiensynligste Beviser herfor; thi i de mindre tørre Efteraar 1822 og 1823 er Vandet atter steget betydeligen i de Søer og Moser, hvor det i de foregaaende Aaringer var svundet, og adskillige Kilder, som enten vare aldeles standsede, eller hvis Vandmasse var mærkeligen formindsket, ere i hine Efteraar igjen traadte frem. Fra Aaer og Bække, hvis Vandrighed ogsaa formedelst Tørken er formindsket, kunne endnu i fugtige Vintre og Efteraar ligesaa betydelige Oversvømmelser finde Sted, som forhen.

Hvorvidt iøvrigt den af nogle ytrede Mening er rigtig: at en bestandig Aftagelse i Vandmassen finder Sted, lader sig naturligviis ikke med Vished afgjøre uden ved Hjælp af omfattende meteorologiske Iagttagelser, med Nøiagtighed samlede i en lang Række af Aar. Men at Ødelæggelsen af de betydelige Skove, som forhen fandtes i flere Egne, kan have bidraget til at Regn og Sne her falder sparsommere nu end da, er troeligt nok.

Husflid.

Ved denne Green af Vindskibelihood udmærker Qvindekjønnen sig nu som forhen. Gaardmandskonen med sine Døttre eller Tjenestepiger, Huuskonen og Indsiddersken forarbeide, sædvanligst af hjemmeavlet Hør og Uld: Hør- og Blaarlærreder, Hvergarms-Tøier af mangehaande Mynstre, Vadmel, m. m. Sjældent træder man ind i en Bondestue, uden at finde Fruentimmerne beskjeftigede hermed naar de ere frie for anden Huusgjerning: Ogsaa blandt de høiere Stænder er Sands for huuslig Vindskibelihood meget udbredt. De fleste Huusmødre udenfor Bondestanden forsyne deres Huus ved egen og Døttres Flid med det fornødne af Uldent og Linned, og hvad de deraf aarligen tilvirke, er ofte meget betydeligt; de forskaffe ogsaa mangan fattig Huusqvinde Fortjeneste ved Spind, naar de ei selv kunne overkomme dette, og deres Vindskibelihood udstrækker sig ikke sjældent til Forarbeidning af fine Bomuldstøier. Almuen i Galten, Nørre, Rougsøe og Sønderhald Herreder frembringer af Huusflidsproducter ikke meget mere end til Familiernes

egen Brug, hvilket vel fornemmelig har sin Grund i den indskrænkede Høravl her. Fra Østerlisberg Herred, den sydlige Deel af Sønderherred, Mols, Gjerlev, Onsild, Nørrehald og Støvring Herreder sælges derimod en betydelig Mængde Lærreder og Vadmel, samt, især fra de to sidstnævnte Herreder, desuden andre uldne Tøier saasom Dynevaar og Hvergarn. Hvor man i disse Herreder ikke selv avler saa megen Hør som man har Leilighed til at forarbeide, køber man Resten. I Østerlisberg Herred og i de fleste Egne lader man gjerne Tøierne væve hos Landsbyeværerne, af hvilke der gives mange. Paa Mols samt i Gjerlev og Onsild Herreder haves derimod sædvanligen een eller et Par Væverstole i hver Gaard og i hvert Huus. Alene fra Nørrehald Herred sælges aarligen flere Tusinde Alen for det meste særdeles godt Hørlærred og omtrent halvt saa meget Blaarlærred, hvoraf en stor Deel hales i Randers.

Dragterne.

Almuen af begge Kjøn klæder sig almindeligen i hjemmegjorte Tøier. Til Hverdagsbrug bære Mandfolkene sædvanligviis blaae Vadmels Trøie og Buxer, stribet Hvergarns Vest og hvide Uldstrømper; om Sommeren hvide Lærreds Buxer. Mange af de Ældre gaae og i korte hvide Vadmelsbuxer. I Egnen norden for Randers gaae Bønderne som oftest i Skinbuxer. Til Høitider bruges blaae Frakker, som oftest af Vadmel, undertiden af Klæde med Sølvknapper. Paa flere Steder, meest i de ringere Egne, ere Bondens Hverdagsklæder ufarvede. I Omegnen af Randers klæde Bønderne sig i det Hele taget noget bedre end andensteds; til deres Hædersdragt hører blandt andet

en fiin meget lodden Hat og lange Støvler, der naae op over Knæerne. De rigere Bønder lade Tøiet farve i Kjøbstaden, hvorimod de mindre velhavende, og fattige, gjerne farve eller lyde det hjemme, hvilket sidste strax kjendes af den modbydelige Lugt, der er ved saadant hjemmefarvet Vadmel.

Fruentimmernes daglige Klæder bestaae sædvanligviis i en Sirtses Hue, Korsklæde og Kappe af fiint Hørlærred med vævede Kniplinger, et hvidt eller trykket Hørlærreds Halstørklæde, et Hvergarns Livstykke, som oftest med røde Ærmer, Vadmels Skiørt, hvidt Lærreds Forklæde, Uldstrømper og Træskoe. Ogsaa til Høitider, saasom Bryllupper og Barseler, ere Qvindefolkene klædte i en smuk Hvergarns Dragt; undertiden i Sirtses Kjole. Ikkun rige og mere formuende Bønderdøttre gjøre heri en Undtagelse; disse vise sig ved slige Leiligheder i sorte Silke- eller Bombasinskjoler og med massive Sølvskospænder, f. Ex. norden for Randers; her seer man alle Fruentimmer uden Undtagelse i saadan Dragt ved Begravelser, hvor ofte 100 Mennesker og derover bevæertes alene paa Sørgehusets Bekostning. Til Altergang og Jordefærd maa Enhver have en sort Kjole, almindeligen af Stof, Bombasin eller af hjemmegjort Tøi. Tyendet erholder for en Deel sin Løn i hjemmegjorte Tøier. Endog mange Fruentimre i de høiere Classer seer man at bære Hvergarnskjoler. Overalt kan det ikke blive ubemærket, hvormeget man søger at undrage sig Luxus i Klædedragt saavel som i Leve-maade; Nutidens Trængsler maatte vel ogsaa nødvendigen fremkalde Tarvelighed blandt alle Stænder, om den ikke før fandt Sted.

Det kan saaledes ikke nægtes, at Huusfliden blandt

Qvindekjønnen er paa en ønskelig Fod, hvad Mængden af det Tilvirkede angaaer; ja at den endóg er tiltaget i de senere Aar formedelst de lave Priser paa Landmandens sælgelige Producter, og den derved fremkomne Nødvendighed for ham paa enhver mulig Maade at see sine Indtægtskilder forøgede. Virkeligen er ogsaa Huusfliden mangen Bondes vigtigste Resource, og i Misvæxtaarene 1821 og 1822 var den maaskee paa sine Steder hans eneste. I det Hele vilde der dog nok blive tilvirket endnu mere, dersom Fruentimmerne kunde sidde stadigere ved Rokken. Men de maae ofte forrette Arbeide som Karlene kunne og burde udføre. Paa mange Steder anseer saaledes Karlen det for en Skam for sig at rense Korn, og ikke sjeldent maae Pigerne holde reent under Qvæget.

De Lærreder og andre Tøier, som forarbeides til Salg, føres i Almindelighed til den nærmeste Kjøbstad, hvor de enten sælges til Kjøbmændene eller falholdes paa Markederne. Dog tye Sælgeren helst til Aarhus eller Randers, hvor især mange af disse Varer bydes tilfals ved Olsmarkedet i den førstnævnte Bye og ved de ugentlige Markeder, som om Løverdagen holdes i den sidste.

Men det er beklageligt, at der ved hiin utrættede qvindelige Flid kun høstes ringe Frugter, naar de hjemmegjorte Sager sælges. At dissers ringe Qvalitet som Handelsvare er Hovedaarsagen dertil, behøver neppe at bemærkes. I enkelte Egne, hvor meget produceres til Salg, f. Ex. i Gjerlev Herred, stræber Almuen vel meer og meer at rette denne Mangel, men i det Hele taget ere dog de Lærreder, som forarbeides i Bondens Stue, langt fra at kunne udholde

Sammenligning med de fabrikmæssigen tilvirkede, hverken i Udseende eller Eensformighed. I de Lærreder, som Bonden falbyder, og som sædvanligst ere forarbejdede af dansk Hør, findes gjerne en Mængde sorte Pletter, hvilket formodentligen kommer af Hørens feilagtige Behandling; og Lærrederne ere som oftest kun maadeligen blegede. Almindeligen ere de kun lidet over 1 Alen brede, men ofte holde de neppe engang 4 Qv. i Breden, og derhos ere de af saa forskjellig Beskaffenhed, at Kjøberen skal søge længe inden han finder nogle ensartede Stkr. Fine Lærreder forfærdiges slet ikke af Bonden.

Af alt dette følger, at Producenterne maae lade sig nøie med en Betaling, der kun lidet svarer til den paa Varernes Forfærdigelse anvendte Tid og Flid. Det høieste, der kan naaes for en Alen Hør-lærred er 40 Sk., men da maa det ogsaa være af udmærket god Bonitet; og vel ikke 1 blandt 100 Bønderkoner frembringer saadant Lærred; almindeligen gives fra 24 til 28 Sk. pr. Alen; for Blaarlærred 16 Sk. Af det sidste købe Vesterboerne meget i Aarhus. Overhovedet driver denne Bye den betydeligste Lærredshandel, som dog er ringe imod før, da den nu næsten ene er indskrænket til Kjøbenhavn og andre indenlandske Steder, især Lolland og Falster. Lærredshandelen paa Norge er derimod mærkeligen aftagen, og til andre udenrigske Markeder afsættes intet. Dette er ogsaa en af Aarsagerne til, at vor Almues Vindskibelighed for Øjeblikket lønnes saa lidet. De Kjøbmænd i Aarhus, der befatte sig med denne Handel, lade endeel Lærreder opkjøbe ved Markederne i Ebeltoft, da det, der kjøbes af denne Byes Indvaanere, kun er til egen Brug.

At Huusflidens Producter ere af ringe Qvalitet ligger fornemmelig i det Mangelfulde ved Spindingen og Vævningen. Hiin er sludsket; de færreste Spindersker sørge for at faae en fiin og jevn Traad. Mængden af de Lærreder, der falbydes i Aarhus, er forfærdiget paa Mols; men vilde man her lade spinde Hør, da skulde man have ondt ved at faae dette besørget efter Ønske. Syden for Aarhus, i Wing Herred, beflitter man sig langt mere paa godt Spind og derfor ere de Lærreder, der komme herfra, af bedre Bonitet end Molboernes. Men er end Garnet godt spundet, da bliver det som oftest forhutlet i Væven, fordi Landsbyeværerne sædvanligviis ere uduelige i deres Profession. Væves Garnet hjemme, da skeer det gjerne ved en af Bondens Døttre, som til den Ende i $\frac{1}{2}$ Aar, ja stundom kun i $\frac{1}{4}$ Aar, har gaaet i Lære hos en eller anden Fuskerinde; af dem gives der desværre alt for mange, som, naar de i kort Tid have lært lidet af Professionen, sætte sig hen i en Stue paa egen Haand, til liden Fremme for Væverkunsten, og til Skade for Moraliteten, i det saadanne Personer sjeldent føre en ubesmattet Vandel.

Man har vel hørt flere paastaae at det ikke er mueligt under de mange forskjellige Spinderskers og maadelige Landsbyeværeres Hænder, at faae tilveiebragt Liighed i Fiinhed, Eensformighed i Brede, og andre Egenskaber hos slige hjemmegjorte Tøier, og at de derfor neppe nogensinde kunne hæves til egentlige Handelsvarer.

Imidlertid burde dog fra vedkommende Autoriteters Side intet forsømmes, som kunde bidrage til at give Huusfliden en saadan Retning, at den blev mere lønnende. Blandt de Forslag, man i denne

Henseende har gjort, synes følgende at fortjene megen Opmærksomhed:

a) De, der agte at boesætte sig paa Landet, for at ernære sig af Væverprofessionen, burde bevise, at de besadde fornøden Duelighed i denne; dette kunde skee i Overværelse af Stedets Fattigcommission og to Dreielsvævere. Den, som ved saadan Prøve befandtes, ikke til Gavns at have lært Haandværket, burde nægtes Tilladelse til at nedsætte sig som Landsbyevæver. Ogsaa kunde man gaae en anden Vei, der maaskee endnu snarere vilde føre til Maalet, nemlig ved at tillade de Professionister, hvis Arbejder vedrøre dette Anliggende, saasom ei alene Vævere, men ogsaa Rørmagere, Dreiere, Kleinsmedde og Snedkere, at nedsætte sig paa Landet og der ernære sig ved deres Haandværk uden nogensomhelst Indskrænkning. Dette Forslag er fremsat af Proprietair Schmidt paa Skieringmunkgaard og han tilføier: "Saalænge en saadan almindelig Tilladelse ikke gives, "ville fine Lærreder, Dreiler eller Hvergarns-Tøier "neppe nogensinde frembringes i den Mængde at "man kan vente Indførelsen deraf standset, langt "mindre faae saadanne Varer tilovers for udenrigsk "Handel af nogen Betydenhed.

"Man befrygte ingenlunde at saadan Forandring i "Lovgivningen vil foraarsage Kjøbstæderne noget "væsentligt Tab, da der alletider vil findes Mestere "i enhver Profession, som hellere ville boe der, end "paa Landet, naar de kuns kunne vente at ernære "sig i Stæderne; og saalænge Dreielser og fine Lærre- "der ei maae væves andetsteds end der, vil Arbejds- "lønnen vedblive at være saa høi, at Varene ei kunne "blive Handelsgods.

“Overalt troer jeg, at denne Frihed for ethvet andet “Slags Professionister vilde være meget at ønske.”

b) Mangel paa Redskaber til at lette Forfærdigelsen af fine og mere eensartede Tøier, er en væsentlig Aarsag til, at Huusflidens Producter ere saa langt fra Fuldkommenhed. Ønskeligt var det, om denne Mangel efterhaanden søgtes afhjulpen ved Uddeling af hensigtsmæssige Spinderokke, fabrikmæssige Hasper og gode Væverrør, deels gratis deels for moderat Betaling efter Omstændighederne.*)

c) Men det er ikke nok at Almuen sættes i Stand til at fremvirke bedre Varer. Man bør ogsaa sørge for, at disse altid kunne finde Afsætning og blive betalte i Forhold til deres Værd. Dette kunde bedst skee, hvis Regjeringen lod købe hjemmegjort Lærred, maaskee ogsaa Vadmel, til Brug for Armeen og offentlige Stiftelser. I enhver Kjøbstad, hvor der boer en Amtsforvalter, kunde da vælges en kyndig og paalidelig Mand, som paatog sig at modtage alt det Lærred eller Vadmel, Bonden frembød, til bestemte Priser, svarende til Varenes Qvalitet, som forud bestemtes; for Modtagelsen skulde han meddele Bonden en Seddel til Amtstuen, hvorefter Beløbet skulde afskrives paa den sidste Skatter, om han havde nogen Restance, og i andet Fald contant udbetales ham.

d) Hvad der endnu kunde gjøres for mægtigen at fremskynde Huusfliden var, at anlægge Hørberedningsanstalter saaledes som i Veile, hvor Landmanden

*) Den Halle-Indretning, som nu efter offentlig Foranstaltning er kommen i Gang i Randers, vil vistnok bidrage meget til at hæve de hjemmegjorte Lærreder til at blive bedre Handelsgods. Fra Hallens Aabning (den 16. Julii 1825) indtil Begyndelsen af October Maaned 1826 er her hallet 17,100 Alen.

kunde, uden overdreven Bekostning, faae sin hjemmeavlede Hør forsvarligen tilberedet; thi vist er det, at saalænge saadanne Indretninger savnes og saalænge altsaa Landmanden selv maa befatte sig med Hørrens foreløbige Tilberedning, kunne vi aldrig vente at vore Huusflidsproducter skulle hæves til gode Handelsvarer. Det er derfor et almindeligt Ønske, at saadanne Hørsvingerier maatte komme i Stand enten i nogle Kjøbstæder eller paa dertil beleilige Steder paa Landet. Deslige Entrepriser behøvede ikke at være Regjeringens Sag og i hver Henseende var det vel ønskeligst om de bleve i Privates Hænder.

Paa en Tid, da der klagedes saa meget over Næringsløshed i alle Stænder, vilde det aldrig feile, at jo mangen driftig Hørbereder eller andre sagkyndige Mænd kunde finde sig opfordrede til at anlægge Hørfabriker, naar dem kun tilstodes visse Begunstigelser, saasom Forskud til gode Bryde- og SkjætteMaskiners Anskaffelse, m. m. Naar Fabriken bestyredes af en redelig og duelig Mand, vilde den sikkert med Tiden kunne forskaffe ham endog mere end nødvendigt Erhverv, især naar han tillige havde Avlsbrug eller var i en anden Næringsvei, som godt kunde forenes med hiin.

I den Egn, hvor en saadan Fabrik blev organiseret, vilde Høravlen, som nu paa mange Steder er forsømt om end passende Jord dertil haves, betydeligen tiltage, ja maaskee i den Grad at megen Hør blev tilovers til Salg; thi nu gives der Mange, som ikke befatte sig med denne Avl, alene fordi det ei kan lykkes dem at faae Hørren godt behandlet hjemme. Det Anførte bekræftes tildeels allerede ved Erfaring i Veile Amt.

En anden Aarsag til den ringe Høravl er, at man savner Kundskab om den bedste Behandling af Jorden, der benyttes til denne Plantes Dyrkning. En god Anviisning dertil findes i Rafns Skrift desangaaende, og skjøndt allerede en Mængde Exemplarer ere uddeelte af denne Bog, var det maaskee ikke af Veien om endnu flere uddeeldes.

Ligesaa roesværdig som Huusfliden er blandt Qvindekjønnen, saa forsømt er den blandt Mandkjønnet. Godt er det, om Bonden og hans Karle kunne overkomme at snøe de Reeb, der bruges i Gaarden, at gjøre Kornbaand af tørrede Siv, at forfærdige Skovle, Grebe, River, hugge Træet til Vogne og øvrige Avlsredskaber. Men udenfor Skovegnene have Bønderne sjeldent nogen synderlig Øvelse i Træarbeide, som de derfor hellere lade besørge ved Hjulmanden, og Vinteraftenerne tilbringe de alt for ofte i Ørkesløshed. Ikkun der, hvor en forstandig og virksom Huusfader søger ved eget Exempel at lede det mandlige Tyende til gavnlig Sysselsættelse i disse Aftentimer, finder man enkelte glædelige Undtagelser.

Personalhistorisk Litteratur.

I det forløbne Aar er der udsendt tre smukke personalhistoriske Værker, hvori der gives Oplysninger om adskillige Personer her i Amtet.

Cand. pharm. *Niels Hedin* har udsendt en udførlig Stamtavle over „*Slægten Berg*“, hvortil bl. a. hørte Købmand Anders Berg, som var gift med en Søster til afdøde Etatsraad Ankerstjerne, ligesom Anders Mogensen Berg, der 1802 købte Sødriugholm, var af samme Familie. Et af de mere vidtløftige Medlemmer var Rasmus Schade Berg, der var gift med Malvina Steensdatter Blicher.

Arkivregistrator *Otto Jørgensen* har i en omfangsrig Bog udredet sin Families Saga under Titelen „*Slægten Jørgensen fra Følle*“.

Endelig har Fuldmægtig i Indenrigsministeriet *L. P. Borberg* udsendt en Bog over sin mødrene Slægt under Titelen „*Slægten Wedege i Danmark*“, tillige indeholdende en Stamtavle over den til Norge udvandrede Slægtlinie.

Alle disse Slægtbøger synes at være yderst omhyggeligt udarbejdede og indeholder en Mængde Billeder og Gengivelser af Familie-Aktstykker.

D.

Til Medlemmerne!

Den Dyrtid, som Krigen har medført, har heller ikke undladt at berøre „Historisk Samfund“. Tryksagerne er bleven tre Gange dyrere, end de var tidligere, Annonceringen er ogsaa steget i Pris, ligeledes forskellige andre Ting, som medgaar til Samfundets Virksomhed. Foranlediget heraf har vi set os nødsaget til at forhøje Aarsbidraget med 1 Kr. og i alt Fald i Aar begrænse Omfanget af Aarbogen med et Par Ark. Vi kunde ikke andet, og vi kan forsikre, at det er med tungt Hjerte, vi er gaaet til denne Merudskrivning. Skulde Priserne falde, vil det være os en Glæde atter at gaa ned paa de 2 Kr., som vi har staaet paa i de mange foregaaende Aar.

Bestyrelsen har gjort, hvad den kunde, for at holde Udgifterne nede. I de tre sidste Aar har Godsejer *Estrup* og *Formanden* besørget Foredragsvirksomheden, og til næste Aar vil Pastor *Jeppe-Jensen*, om alt gaar vel, tale ude ved den gamle Herregaard „Trudsholm“. Vi har derved sparet Udgiften til fremmede Talere. Men naturligvis kan vi ikke i

kommende Aar blive ved med at lade Bestyrelsen tale. Der maa fremmede Kræfter til at afløse paa dette Omraade.

Aarsmødet i Aar afholdtes den 3. August ved Volk Mølle, hvor Godsejer *Estrup* og *Formanden* holdt Foredrag. Vejret var blæsende koldt, hvilket svækkede Udbyttet af Mødet en Del.

Den 8. Oktober afholdtes i „Helligaandshuset“ i Randers en ekstraordinær Generalforsamling, hvor Forhøjelsen af Medlemsbidraget blev endelig og enstemmigt vedtaget.

Vi beder som sædvanlig vore Medlemmer om at agitere for yderligere Tilslutning. Medlemsantallet burde i Lighed med andre Amter være oppe paa mindst 1000, saa vilde der ogsaa være større Midler at virke med.

P. B. V.

Engelbert Drøhse,
Samfundets Formand.

Oversigt

over

„Randers Amts historiske Samfund“s Indtægter og Udgifter

i det 12. Regnskabsaar fra 1. Januar til 31. December 1918.

Indtægt.	Kr.	Ø.	Udgift.	Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra forrige Aar.	707	67	Telegram og Stempelpapir	1	78
Ifl. Revisionsbemærkning i 1917.	2	00	Brandforsikring og en Krans m. m.	11	00
Statsbidrag	200	00	Anskaffelse af Bøger	5	45
Salg af ældre Aarbøger	34	90	Forskellige Udgifter ved Aarsmødet	86	20
Aarsbidrag af 587 Medlemmer.	1269	50	Annoncer ved Aarsmødet	47	10
Renter af Bankbog 15298	28	93	Udskrift fra Rigsarkivet.	8	30
			Honorarer for Stof til Aarbogen	196	00
			Porto for og Ekspedition af do.	160	09
			Trykning af Aarbogen o. a. Tryksager	1010	30
			Kassebeholdning.	716	78
	Kr.	2243		Kr.	2243
		00			00

Randers, i April 1919.

Carl Hansen.

Regnskabet med tilhørende Bilag er gennemgaaet af Revisorerne, d'Hrr. Justitsraad *Lehrmann* og Sparekassedirektør *Skaarup*, der ikke har fundet noget at bemærke.

Indhold.

<i>Anders Nielsen</i> : Dalbyneder By gennem 125 Aar. . .	Side 5
<i>N. Nielsen</i> : Fra Lyngby Seminariums sidste Dage . .	„ 19
<i>Hans Birkelund</i> : Nimtoft og Tøstrup Skoleembeder 1772	„ 40
— I Møddingen paa Wedøe 1757	„ 47
<i>Ejnar Mehlsen</i> : Essenbæk Kloster.	„ 52
Landboforhold i Randers Amt for ca. 100 Aar siden.	„ 61
Personalhistorisk Litteratur.	„ 100
Til Medlemmerne	„ 101
Regnskab for 1918.	„ 103
